

DATE PRIVIND “MOȘILE BĂTRÂNE”

SERGIU ȘTEFĂNESCU

Scurt istoric, cadrul fizico-geografic. Metode de lucru ce ne propunem.

Numeroși cercetători au studiat relațiile de proprietate, asupra pământului, în lumea satelor. Dintre ei mai de seamă sunt: Radu Roșetti, cu opera **Pământul, sătenii și stăpânii**¹ și Henri H. Stahl cu volumele **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**². Dar, într-o serie de cazuri-aspecte, cei doi mari specialiști au păreri diferite. În unele situații vom prezenta punctul nostru de vedere.

Posibilitățile noastre de cercetare, net inferioare celor de mai sus, ne-au obligat să restrângem mult zona studiată. Ca atare, aceasta acoperă partea mediană și cea inferioară a bazinului superior al râului Bârlad, cu bazinele inferioare ale pâraielor (mai mari) Gârbovăț³ și Șacovăț⁴, bazinul superior al pârâului Racova⁵ și bazinul pârâului Stemnic⁶. Din punct de vedere administrativ ea acoperă părți din nord-vestul județului Vaslui, din sud-vestul județului Iași și est-sud-estul județului Neamț.

Zona luată în studiu se găsește în jurul întretăierii meridianului estic 27°25', cu paralela nordică de 46°50', deci în Podișul Central Moldovenesc⁷ și o considerăm reprezentativă pentru Moldova de mijloc.

Micro-regiunea cercetată are un climat continental, altitudini de 100 – 465 m față de nivelul mării, prezintă un relief vălurat format din dealuri cu culmi domoale alternând cu văi largi și adânci și lunci de-a lungul apelor mai mari. Climatul existent a dus la formarea pe suprafețe întinse a pădurilor de șleau⁸, altădată acoperind suprafețe foarte mari, dar, odată cu înmulțirea populației, pădurea s-a “retras” continuu din fața focului “pus” și a securii...

Terenurile mănoase, pădurile întinse, cu numeroase specii melifere⁹, flora luxuriantă, existentă cu 4–5 secole în urmă, pe luncile pâraielor și pe fânețe¹⁰, asigurau un optimum de viață populației locale, fapt ce a dus la o locuire intensă a zonei¹¹. Dar unele situații de forță majoră obligau, adesea, populația să se refugieze de pe văile apelor principale, pe pâraiele cu văi înguste acoperite de păduri. După o generație, două, o parte dintre localnici reveneau pe vechile vetre iar alții rămâneau pe vetrele de “reștriște”, întemeind noi așezări.

¹ Radu Roșetti, **Pământul, sătenii și stăpânii**, tom I, **De la origini până la 1834**, București, 1907.

² Henri H. Stahl, **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, vol. I, București, 1958; vol. II, 1959; vol. III, 1965.

³ Afluent de stânga al Bârladului, la Armășeni.

⁴ Idem, la Todirești.

⁵ Afluent de dreapta al râului Bârlad, la sud de municipiul Vaslui.

⁶ Idem, la nord de municipiul Vaslui.

⁷ V. Băcăoanu și colab., **Podișul Moldovei**, București, 1980, p. 297-300.

⁸ Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice (ICAS), **Amenajamentul U. P. III Dumești, din Ocolul Silvic Băcești**, București, 1980, p. 1-116.

⁹ Tei, cireș, sălcii, măr, păr, arțari, paltini, arbuști.

¹⁰ DRH, A, I, doc. 9 B, din 1399 Noiembrie 28 “...la zăvoiuil veșnic”, p. 12-13.

¹¹ A se vedea Tabelul nr.2.

Pentru explorarea subiectului abordat ne-am propus ca baze de studiu:

a) Utilizarea în extenso a informației cuprinse în foarte numeroase documente, emise de domniile Moldovei între 1399 și 1801 și care se referă la zona cercetată.

b) Utilizarea unor “planuri” de moșii, întocmite în prima jumătate a secolului XIX¹², urmată, pentru multe din ele și de măsurarea în teren a câte două lățimi¹³ necesare identificării limitelor dintre ele.

c) Utilizarea toponimelor locale ca și a informațiilor obținute prin efectuarea de anchete în rândul bătrânilor cu memorie bună.

d) Cunoașterea în detaliu a terenului și identificarea în teren a informațiilor oferite de documente, planuri, persoane în vârstă.

e) Cercetarea și recercetarea amănunțită a terenului din punct de vedere arheologic¹⁴, element extrem de important, hotărâtor, care a lipsit total lui R. Rosetti și H. H. Stahl.

Studiul nostru are în vedere perioadele mai vechi de sec. XVIII, chiar dacă, tangențial, abordăm și aspecte datând din sec. XVIII – XIX. Precizăm că atenția noastră are în vedere relația sat-moșie; stăpânul (ori stăpânii) acestora nu constituie obiectul studiului nostru decât accidental.

Observând declinul demografic sever de la finele sec. V/VI, din zona noastră și revirimentul din sec. VII/VIII, am considerat că este logic ca studiul nostru să se refere începând cu această dată, ce marchează apariția primilor germeni ai genezei poporului român. Chiar dacă la acea dată (sec. VII/VIII), elementele slave nu fuseseră în totalitate asimilate de populația autohtonă.

Încercând să aflăm de unde ar fi putut veni primii întemeietori ai satelor noastre din această zonă, am apelat la informația cuprinsă în cele două repertorii arheologice ce ne stau la dispoziție. Datele extrase sunt redate succint mai jos, după completarea lor cu informația cuprinsă în volumul **Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V – XI**, de D.G. Teodor, București, 1997.

Repertoriul arheologic	așezări semnalate în sec....						Total așezări
	V – VI	VI – VII	VII – VIII	VIII – IX	IX – X	X – XI	
al județului Iași	45	6	52	1	118	12	234
al județului Vaslui	116	91	13	192	23	209	644

Deși actualmente județul Vaslui are o populație inferioară numeric, în raport cu aceea a județului Iași, între secolele V – VI și XI, situația demografică era inversă, în județul Vaslui fiind identificate 508 așezări, iar în județul Iași doar 199.

Indiscutabil că nu toate locuirile din acele secole au fost identificate, totuși diferențele se vor menține și în viitor, având în vedere că noi, în urma perieghazelor efectuate pe o suprafață mică, am mai descoperit zeci de așezări din această perioadă.

¹² Toate “planurile” de care dispunem au fost copiate din biblioteci, de prof. Mircea Ciubotaru de la I.F.R. “Al. Phillippide” din Iași, căruia îi transmitem mulțumirile noastre.

¹³ Au fost măsurate pe Drumul Național (DN) 15D și pe traseul căii ferate Buhăești-Roman.

¹⁴ Datarca materialelor arheologice recoltate de noi din peste 280 de perieghize, a fost efectuată de specialiștii I.A. Iași, prof. Dan G. Teodor, Silvia Teodor, Victor Spinei, M. Popovici, M. Istrate, V. Chirica, S. Sanie și de prof. Ruxandra Maxim – Alaiba de la Institut. de Tracologie și de prof. N. Ursulescu de la Universitatea “Al. I. Cuza”, cărora le aducem respectuoasele noastre mulțumiri.

În această situație afirmăm, cu destulă certitudine, că primii oameni care s-au așezat aici începând cu sec. VII/VIII, au urcat dinspre sudul, mai populat, al Moldovei în grupuri nu prea numeroase, așezându-se mai întâi pe văile mai largi, mai deschise, ale apelor mai mari¹⁵.

Despre moșii și legăturile dintre ele și sate

Ce considerăm a fi o moșie? O suprafața de teren de formă și mărime foarte diferite, ce poate avea în cuprinsul ei terenuri arabile, fânețe, vii, livezi, pășuni, păduri, ape și, neapărat, vatra satului pe care îl hrănește și căruia îi poartă numele; nume pe care și-l schimbă odată cu cel al satului. Figurat vorbind, este ca o gigantică celulă ce are ca nucleu satul.

De-a lungul secolelor, suprafețele moșiilor (și hotarele lor) rar au rămas neschimbate; adesea au fost divizate prin înființarea de noi sate, iar mai târziu au fost comasate, în urma acaparării lor de proprietari puternici, cure, treptat, au impus desființarea unora din satele ce le aveau, adunând populația în locuri, lor, convenabile¹⁶.

În urma desființării satului de pe ea, o moșie își pierde “rangul” de moșie, “retrogradând” în acela de trup sau tarla al altei moșii, cu sat în ea¹⁷. De altfel, *fostele moșii sunt foste sate*...¹⁸

În general orice moșie se compune din două părți:

- a) Moșia propriu-zisă (cea mare), este ceea ce astăzi numim “extravilan”, în care se includ și pădurile, apele, căile de comunicație, deci tot ce este, exclusiv vatra satului, și
- b) Moșia mică, pe care acum o numim “intravilan”, care cuprinde doar vatra satului.

În măsura creșterii populației se mărește suprafața moșiei mici în detrimentul moșiei mari.

Din constatările noastre rezultă, fără dubii, că nu poate exista sat fără moșie și nici moșie fără sat.

În numeroase documente emise în sec. XIV – XVII se găsesc exemple când pe o moșie sunt amintite două sau mai multe sate, eventual și o seliște. Deși pare a fi un element contradictoriu în raport cu cele afirmate de noi, nu este decât un paradox aparent, pe care îl vom explica cu ajutorul tabelului nr. 1.

Tabelul nr. 1

Colecția de documente și data la care a fost publicat documentul						Beneficiarul uricului domnesc	Denumirea satului sau a seliștei “întâlnite”
	Pagina	nr.doc.	anul	luna	ziua	—	—
DRH, A, I	12-13	9B	1399	Nov.	28	Țiban	Un sat pe Gârbovăț ¹⁹ Un sat pe Bârlad, în gura Grasnei ²⁰

¹⁵ “Și astfel cu încetul, s-a înmulțit... numărul satelor, umplându-se întâiul văile râurilor celor mari, apoi cele ale pâraielor ce s’aruncă într’însele...”, R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

¹⁶ Ex.: la jumătatea sec. XVII, marele vistiier Iordache Cantacuzino cumpăra satele Țigănești, Clicești, Borăști, Dumești și Slobozienii de SE din care face o singură moșie – Dumești. Ulterior acesta va prelua și moșiile Slobozienii de NV, Meleşcanii și părți mari din moșiile Marcovicieni, Leucușeni și Mălinești. Astfel că 7-10 moșii își încetează existența, “retrogradând” la rangul de trup al moșiei Dumești. V. Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, V, p. 20-24, 31-36, 44-51. V. și R. Rosetti, *op. cit.*, p. 108. 313.

¹⁷ Ex.: moșiile Mireștii, Marcovicieni, Hodoreni, Răceștii, etc., au rămas ca toponime ale unor tarlale, în cadrul moșiilor actuale.

¹⁸ H. H. Stahl, *op. cit.*, III, p. 420.

Ibidem	239-240	170	1437	Mai	15	Tofan	... Pungești, Gârcoștii, Lucești... unde este Cursec și... unde a fost vâratecul lor vechi ²¹
Ibidem	312-313	222	1442	Aug.	1	Marco Bonta	Botești pe Sternic și... Botești de Jos, pe Bârlad ²²
DRH, A, III	188-191	96	1491	Oct.	15	Toader Hasnaș	... Bălteni... Delenii, și o seliște Micăștii ²³

Din acest tabel rezultă că în primul caz se găsesc două sate (de fapt trei, cu Băicăuții), în al II-lea, existau cinci sate, în al III-lea este vorba de un singur sat aflat pe vetre dihotomice, iar ultima situație se referă la două sate și o seliște.

Din aceste documente rezultă că celor patru beneficiari ai „milei” domnești li s-au „întărit” sate (2-5-2-2), nu moșii. Este evidentă relația stăpân-sat și stăpân-moșie și nu cea de sat-moșie, care se subînțelege. Pe noi ne interesează însă relația sat-moșie.

Deși aparent se subînțelege că pe o moșie pot exista “n” sate, realitatea nu confirmă aceasta. Să vedem de ce. Susținem și vom dovedi că pe o moșie nu poate exista mai mult de un sat. În numeroase cazuri satul poate avea mai multe vetre dihotomice, plus 1-2 seliști pe care a avut cândva vatra sa.

Pentru o informare de ansamblu, prezentăm tabelul nr. 2, în care este înscrisă nu numai data cunoscută a primei atestări documentare, ci și vechimea vetrelor acestor sate stabilită arheologic.

Tabelul nr. 2

cuprinzând satele (și seliștile) din zonă cu prima lor atestare documentară cunoscută (nouă) precum și vechimea materialelor arheologice descoperite²⁴:

Nr. rând	Denumirea cunoscută a satului (sau seliștii)	Prima atestare documentară cunoscută	Vechimea materialelor arheologice recoltate. Secolele...
1	Păltinișul	1774	XVII – XXI
2	Băbușa	1772	XVI – XXI
3	Băcești	1467 ²⁵	XII, XIV, XVII – XXI
4	A. Treia Parte	1838	XVII / XVIII – XXI
5-a	Vovriești	1772 ²⁶	XVIII – XXI
5-b	Hovrăești (Vovrăești) ²⁶	1533	XV / XVI – XIX
6-a	Țibănești Buhlei	1774	XIV / XV – XXI
6-b	Țibănești (pe Gârbovăț) ²⁷	1399	VII / VIII – XVIII
7-a	Armășeni	1625	XVI – XXI

¹⁹ Acum satul Țibănești Buhlei, comuna Băcești.

²⁰ Actualul sat Armășeni, aceeași comună.

²¹ Aceste 5 sate ocupau bazinul superior al pârâului Racova. Acum comuna Pungești cu satele Pungești, Cursești Deal, Cursești Vale, Seliștea Lucești și comuna Gârteni cu satele Gârteni și Dumbrăveni (“...unde a fost vâratecul lor vechi...”). Toate în jud. Vaslui.

²² Botești era un sat pe vetre dihotomice. Vatra de pe Bârlad a devenit seliște. Din cea de pe Sternic s-a dezvoltat actualul sat Răduștii, din com. Delești, jud. Vaslui.

²³ Acum, satele Bălteni Vale, Bălteni Deal (I), cu seliștile Delenii și Micăștii. Toate se află în com. Bălteni, jud. Vaslui. V. și H.H. Stahl, *op. cit.*, I, p. 196.

²⁴ Marea majoritate a informațiilor arheologice ne aparțin. V. și nota 19.

²⁵ Pe vetrele și moșiile acestor sate cercetările arheologice nu au fost finalizate ori încă nu s-au efectuat.

²⁶ Hovrăești – sat dispărut.

²⁷ Țibănești, Armășeni, +Cliești etc., aveau numeroase vetre, cuturi, prisăci, mori de apă. Din toate evidențiem doar vatra de bază.

7-b	„Un sat pe Bârlad în gura Crasnei”	1399	XI – XVIII
8-a	Crăești	1584 ²⁸	XVII – XXI
8-b	Drăgășanii	1527-1538, 1541-1546 ²⁸	VIII/IX – XI
9-a	Ciurea	1830 ²⁸	—
9-b	Ghindărești	1779 ²⁸	—
10-a	Dagăta	1772 ²⁸	—
10-b	Brudurești (pe dreapta Gârbovățului)	1469	XIII / XIV – XVIII
11-a	Tansa	1676	XV(?), XVI/XVIII-XXI
11-b	Brudurești (pe stânga Gârbovățului)	1469	XI / XII – XIX
12	Bălușești	1546 ²⁸	VIII/IX, X/XII(?), XIII-XXI
13	Suhulețul (Soholeț) ²⁸	1399, 1469 ²⁸	XIV / XV – XXI
14	Glodeni	1443	VIII / IX, XI / XII – XIX
15-a	Dumestii ²⁹	1621 (?)	XV – XXI
15-b	Andriești	1469	VIII / IX – XV
16	Mălinești	1502	VIII – XIX
17	Ezerul	1838	XVII / XVIII – XX
18	Leucușeni	1453	XIII / XIV – XVIII
19	Meleșcanii	1636	X – XIX
20	Slobozienii de Est	1591	VIII / IX – XIX
21	Marcovicenii	1502	XIII / XIV – XIX
22	Mănăstirea Andriești	1469	XIV – XVII / XVIII
23	Clicești	1643	VII / VIII – XIX
24-a	Tigănești	1646	XVI – XVIII / XIX
24-b	Comănești	1457 – 1504	X / XI – XVI
25	Schinetea	1839	XIX – XXI
26-a	Băicăuți	1489	XIII – XVI
26-b	Hodorenii	1489	XVI – XIX
27	Rângoia	1625	XIV / XV – XIX
28	Berești	1469	XV – XVIII
29	Dumestii Vechi	1621 (?)	XV / XVI – XXI
30	Slobozienii de Vest (Satul Vechi)	1591	VII / VIII, IX / X – XIX
31	Valea Mare	ante 1848	XVIII / XIX – XXI
32-a	Terpești (ante 1546)	1502	IX / X – XVI
32-b	Borăștii (post 1546)	1546	XVI – XVIII
33	Vălenii (fost Găureni până la 1964)	1457 – 1504 ²⁸	—
34	Mirești	1457 – 1504	XIV / XV – XVIII
35	Jigorenii (Jigărenii)	1439	VII/VIII, VIII/IX, X, XII/XIII-XXI
36	Coticul	1774	XIV – XV, XVII – XXI
37	Armenestii	1597, 1635	VIII / IX – XIX
38	Olășei	1597, 1625	X / XI, XIII / XIV – XVIII / XIX
39	Sofronești	1591 ²⁸	VIII / IX – ? – XXI
40	Drăgești	1774	II / III – XII, XV – XXI
41	Vișoara (fostă Baliga)	1782	XVII / XVIII – XXI
42	Todirești	1495	III-IX/X, X/XII, XIV/XV-XXI
43	Răcești	1590 – 1591	XVI – XIX
44	Mahalagă	1865	XVII / XVIII – XIX

²⁸ În localități precum Suhulețul, Delești etc., unde periegezele efectuate de noi nu acoperă întreg teritoriul, am apelat la datele existente în RAȚs, I, II, de V. Chirica și M. Tanasachi, ori la cele din RAVs de Ghenuș Coman.

²⁹ Satul Dumestii (Noi) înglobează în actuala sa vatră, (6 km E – V), fostele sate Andriești, cu Mănăstirea Andriești, Slobozienii de SE, Meleșcanii, Leucușenii și Mălinești.

45	Rafaila (și Mănăstirea Rafaila)	1546, 1599	XVI / XVII – XXI
46	Gârcenii (Gârcineștii)	1437 ²⁵	X / XI, XII/XIII – XXI
47	Schitul Mălinești	1830	XVII – XXI
48	Dumbrăvenii	1437, 1546	VII – XXI
49-a	Răduștii	1816	VIII – X, XIII / XIV – XXI
49-b	Bontestii (pe Stemnic)	1442 ²⁵	VIII – X, XIII / XIV – ?
49-c	Bontestii (La Două Fântâni)	1442	IX / X – XI, XV – XVIII
50	Chetrestii	1491	VII/VIII, X – XI, XIV/XV – XXI
51	Bălteni Vale	1491	VII/VIII, X – XI, XIII/XIV – XXI
52-a	Delenii	1491	VII – VII / VIII, X – XVIII
52-b	Băltenii Deal (I)	1892	XV / XVI – XXI
53-a	Băltenii Deal (II) (Capul Rediului)	1907	XV / XVI – XXI
53-b	Crăstoaie (pe Racova)	1491 ²⁵	X, XI / XII – XIII, XV / XVI
54	Micleștii	1491	XV

Cu ajutorul acestui tabel aflăm că cele două sate atribuite lui Țiban la 1399 au fost înființate în sec. VII/VIII și respectiv XI. Din cele cinci “întărite” lui Tofan, la 1437, avem informații arheologice doar pentru două: Gârcenii înființat în sec. X/XI și Dumbrăvenii cu existență continuă din sec. VII – XXI. Cele două sate date lui Marco Bonta au fost înființate în sec. VIII, Bontestii de pe Stemnic³⁰, și în sec. IX/X Bontestii de jos (La Două Fântâni) de pe Bârlad³¹. Periegezele au stabilit că satele lui Toader Hasnăș luaseră ființă astfel: Delenii, din sec. VII, Băltenii, din sec. VII/VIII, iar seliștea Micleștii ființase doar în sec. XV.

Deși datele oferite de tabelul nr. 1 par a infirma afirmația că pe o moșie nu poate exista decât un singur sat, nu este decât un paradox aparent. În toate aceste situații, satele ce au fost menționate în urcelele amintite, au fiecare moșia lor. Atât satele cât și moșiile lor au fost prezentate pentru “întărire” domniei, *practic comasate, sub administrarea celui mai “prominent” reprezentant al lor*. Deseori el stăpânea-administra³² un singur sat, cu moșia lui, celelalte revenind rudelor sale apropiate. Este adevărat că, adesea, el acapara și proprietățile unor frați sau surori lipsiți de urmași.

Nedumerirea noastră se datorează decalajului enorm, de 4 – 8 secole, dintre înființarea unor sate și moșii bătrâne, în sec. VII/VIII, și atestarea lor documentară din sec. XV – XVI³³, fapt ce face imposibilă cunoașterea începutului relației sat unic – moșie bătrână, fără amănunțite și repetate periegeze. La început, cândva, a existat întotdeauna un sat (singur) pe moșia sa.

După vânzarea de la 15 oct. 1491, numeroase moșii, între care Băltenii și Delenii lui T. Hasnăș vor fi comasate în moșia, cu mult mai mare, a Târgului Vaslui. O asemenea moșie, uriașă, putea avea pe teritoriul său 10-15 sate, dar aceasta constituia o “construcție” artificială, relativ recentă, nici cum nu era ce înțelegem noi prin „moșie bătrână”, “din veac”.

Aducând la situația existentă în zilele noastre, modul de administrare al moșiei Tg. Vaslui îl putem asemăna cu o Întreprindere Agricolă de Stat – IAS, cu fermele sale.

³⁰ V. și G. Coman, *Statornicie, Continuitate, Repertoriul Arheologic al județului Vaslui (RAVs)*, București, 1980, p. 110, XXII. 20.21.

³¹ Rezultatele (parțiale) ale cercetărilor arheologice și istorice efectuate de noi se regăsesc publicate în *AMM*, XV – XX, I, p. 155-248; alte informații vor apărea în aceeași revistă aflată sub tipar. Aici la nr.268.

³² În prima parte a sec. XV boierii nu erau încă stăpâni... ai satelor, afirmă H.H. Stahl în *op. cit.*, III, p. 101.

³³ Ex.: în Tabelul nr.2, rândurile 7b, 12, 14, 16, 19, 20, 23, 30 etc.

În acest caz, satele cu moșiile lor, de exemplu Delenii și Băltenii, deveniseră “ferme”, iar Toader Hasnăș (și alții ca el), administratori, ei având, probabil, sarcina de a colecta dijma, de a acoperi necesarul de zile/clacă, de a asigura buna punere în valoare a fostelor moșii, devenite acum “trupuri”, tarlale, ale moșiei Târgului Vaslui.

Am mai observat că: odată cu creșterea populației unui sat, crește și suprafața “moșiei mici”, în defavoarea “moșiei mari”; iar, când un sat dispare sau se mută pe altă vatră, moșia “cea mică” devine seliște și se contopește cu moșia “cea mare”, în același timp, altă porțiune din “moșia mare” devine “moșie mică” – intravilan, vatra satului respectiv.

Despre dicotomie și “roire”

Anterior am amintit repetat de dicotomia a numeroase sate. H.H. Stahl arată în vol. III al operei citate, la pagina 28, că dicotomia satelor este arhaică, cu caracter gentilic, și constituie o enigmă istorică. Iar la paginile 34-35 afirmă că împărțirea dicotomică – duală nu este întâmplătoare, ci are un caracter prea general ca să poată fi atribuită unui fenomen biologic.

În general suntem de acord cu observațiile efectuate de H.H. Stahl. Din cercetările noastre rezultă că această dicotomie-dihotomie este un fenomen foarte complex, care are numeroase legături, suprapunându-se chiar, cu celălalt numit și “roirea” satelor. Pentru o mai sigură fundamentare, am extras din datele ce le aveam la dispoziție³⁴ numărul de vetre (seliști în bună parte) și durata locuirii (în secole), pentru un număr de 16 sate, pe care le-am înscris în tabelul nr. 3.

Tabelul nr. 3

Nr. vetrei de bază	Denumirea satului ³⁵	Locuire pe				Observații
		vatra I	vatra a II-a	vatra a III-a	vatra a IV-a	
		în secolele				
23	Hovrăești	XV/XVI – XIX	XV/XVI – XIX	XV/XVI – XIX	--	Trei frați
25 a	Țibănești	VII/VIII – VIII/IX, XI/XII, XIII – XVIII	X, XII/XIII – XVII	XIV/XV, XVI, XVIII	XVI – XXI	--
33	Armășenii	XI, XII/XIII, XV/XVI – XVIII	XI, XIV/XV – XVIII	XVI – XVIII	XVI – XXI	XVII – XVIII
41	Dealul Țintirim	VIII/IX, X, XI/XII – XVI/XVIII	XIII/XIV – XVIII	XI/XII – XIX	--	Pe a II-a și a III-a vatră Brudurești
59	Glodenii	VIII/IX, XI/XII – XIX	VIII/IX, XI/XII – XIX	--	--	--
69	Leucușenii	XIII/XIV, XIV/XV – XVIII	XIV – XVIII	XIV – XVIII	--	--
75 b	Meleșcanii	X – XIX	X – XI, XIV/XV – XIX	--	--	--
79 h	Slobozienii	VII/VIII, IX/X – XIX	VIII/IX, X, XII/XIII – XIX	VIII/IX, XI/XII, XVI/XVII – XIX	--	--

³⁴ Enumerate la nota 36.

³⁵ Se găsesc la aceleași numere în articolele publicate în *AMM*, XV – XX, I și în *AMM*, XXI.

82 b	Marcovicenii	XIII/XIV – XVIII/XIX	XIV/XV – XVIII/XIX	XIV/XV – XVIII/XIX	—	—
90 a	Andrieștii	VIII/IX – XIX	XVII – XIX	—	—	—
104	Cliceștii	VII/VIII, X – XIX	VII/VIII – VIII/IX, XVI – XVIII/XIX	VIII/IX, XI/XII, XIV-XIX	—	—
110	Țigăneștii	X/XI – XII/XIII, XIV – XVIII/XIX	XII/XIII – XVIII/XIX	—	—	—
156	Borăștii	IX/X – XIII, XIV/XV – XVIII	XI/XII, XVI – XVIII	XVI/XVII – XVIII/XIX	XI/XII, XIV-VIII	—
167	Mireștii	XIV/XV – XVIII	XIV/XV – XVIII	—	—	—
175	Armeneștii	VIII/IX – XIII – XVIII	IX/X, XV – XIX	XI	—	—
229	Dumbrăvenii	VI/VII – VIII/VIII, XVIII/XVIII	VIII/IX, XI – XII, XIV – XVIII	X – VII/XVIII	XVI/XVII – XVIII-XIX	XIX – XXI

Analizând datele din acest tabel (care ar putea să nu fie sigure și complete 100%), se observă că: satele Hovrăești cu vetrele I-III, Armășenii, cu vetrele I-II, Glodenii, cu vetrele III, și tot așa Leucușenii, Meleșcanii, Slobozienii, Marcovicenii, Cliceștii, Borăștii și Mireștii au doua-trei vetre care au luat ființă în mai puțin de un secol. Coroborând acest aspect cu observațiile făcute la efectuarea periegezelor *deducem, fără putință de tăgăduire, că dihotomiei satelor noastre, cel puțin în primul secol de la înființare, trebuie să i se acorde sorginte biologică*.

Tot cercetările arheologice amănunțite și repetate, *ce ne-au prezentat arii extrem de restrânse din seliști și vetre de sat, pentru primul secol de la înființarea oricărui sat*³⁶, denotă, indubitabil, că imensa majoritate a satelor noastre vechi (ante sec. XIII) au fost înființate de 1-2-4 familii, indiscutabil, înrudite³⁷.

Din observațiile noastre mai rezultă că:

- Vetrele dihotomice ale satelor erau amplasate în locurile care ofereau cele mai bune condiții de trai. Ele erau apropiate una de alta, adesea peste o vale, peste un pârau, uneori așezate simetric, față în față, cu apa între ele.
- Soluția de a crea două (trei) vetre inițiale satelor era adoptată de întemeietori deoarece în condițiile unei populații reduse numeric, dar care avea la dispoziție sute, uneori chiar mii de hectare de teren, iar ocupația de bază a locuitorilor era creșterea animalelor, prin aceasta se urmărea crearea de noi suprafețe de pășune, împiedicarea stabilirii unor intruși nedorți și evitarea producerii de pagube de către animalele domestice în puținele ogoare pe care le cultivau.

De obicei purtau același nume, diferențiate prin apelative ca: “de sus”, “de jos”, “din deal”, “din vale”, “de răsărit”, “de apus”. Mai târziu, după vânzarea unei părți din

³⁶ Excepție fac colonizările cu populații din afara granițelor. Totuși acestea au avut loc din sec. XV.

³⁷ R. Rosetti op. cit., p. 31 “...când li s-a putut urmări spița, toți se trag dintr-un moș comun, sau din...”. “Trebuie să fi fost un om care să fi pus întâi toporul....Acel om care la început alcătuia singur și cu familia lui locuitorii satului, îi dădu numele”. Apud A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. II, vol. III, p. 194; sau (și) DIR, A, XV, II, doc. 148, p. 161.

moșie, au apărut și denumiri ca: partea de sat (cu) răzeși, sau “răzășască”, ori cea cu clăcași, sau “boierească”, “mănăstirească”³⁸.

Dicotomie = roire ?

Așa cum arătam mai sus, cele două fenomene sociale sunt extrem de complex legate între ele, fiind greu de departajat unul de altul. Să ne explicăm. Toți cercetătorii anteriori lui H.H. Stahl, inclusiv el, au considerat cele două națiuni ca fenomene distincte. Neavând la dispoziție cercetări arheologice cât de cât amănunțite, ei le-au interpretat în situația în care se găseau în secolul XX. Analizând informațiile oferite de tabelul nr. 3, observăm că cele două fenomene se suprapun și interferează de-a lungul secolelor. Dacă în primii 80 – 120 de ani de la înființarea unui sat se poate vorbi, cert, de dihotomie, mai târziu, nu.

În cadrul aceleiași moșii se constată că satul de pe ea poate avea 1-4 vetre. Va locui simultan pe una, două, sau pe toate, în anumite perioade ale istoriei sale. Chiar dacă în o serie de cazuri, în “tineretea” satului, aceste două (trei) erau vetre dihotomice, mai târziu, peste secole, sunt considerate cuturi, cariere din care este constituit satul, ori sate distincte.

Cunoaștem că un sat își părăsește vatra, datorită unor numeroase cauze majore³⁹, în vremuri de restriște. În aceste situații se mută fie pe o vatră dicotomică care a evitat pericolul, fie pe o vale îngustă și împădurită, adăpostită de factorul destabilizator. În toate situațiile pe moșia inițială. După 1-2 generații, pericolul nemaexistând, se reîntoarce pe vechea vatră, dar o parte din populație, mai ales persoane în vârstă, nu mai vor să se reîntoarcă. Atunci ia ființă un nou sat. Cum poate fi considerat? Vatră dicotomică? Cut? Sat roit din primul?

Un alt exemplu concret este satul Dumbrăveni. Sat vechi, răzășesc, a avut cel puțin șapte vetre, toate pe moșia sa. Astfel în sec. VII – VIII se locuia în Bogdana, în sec. VIII/IX avea vetre dicotomice la Capul Dealului Chiscanilor și La Odăi; în sec. X/XI – XII avea vetre la Gura Bogdanei (cca. 50 de ani), La Șanț și La Odăi. Ante 1504 Iulie 2 este cumpărat de o Ileană care, la 1546 Aprilie 2⁴⁰, îl împarte fetelor ei Anca și Irina. În sec. XVI/XVII, urmașii lor mută satul (împărțit) de La Șanț pe partea de moșie revenită fiecăruia, una (din nou) La Odăi, alta La Case. Satul rămăsese, între secolele XII/XIII și XVI, cu o singură vatră, La Șanț.

La finele sec. XVII ciuma a decimat sătenii rămași pe vatra de La Șanț⁴¹. La sfârșitul sec. XVIII holera i-a omorât și pe cei din așezările de La Case și La Odăi⁴². Supraviețuitorii se mută în Poieni, spre nord, în mijlocul pădurii, unde aveau prisăci, și își ridică biserică cu “lemne de pe loc”(1814).

³⁸ Ex.: Slobozienii de Miazăzi și Răsărit, Slobozienii de Miazănoapte și Apus, pentru primul aspect. Pentru următorul, satul Gârceni cu “Răzășasca” și “Boiereasca”, Mireștii Răzeși, Mireștii Clăcași (ai lui Andronic).

³⁹ Năvăliri ale unor popoare străine, careucid sau (și) robesc populația satului, epidemii de ciumă, holeră, alunecări masive de teren, etc.

⁴⁰ DRH, A, I, p. 239-240, doc. 170 din 1437 Mai 15, când satul făcea parte din moșia atribuită lui Tofan. DIR, XVI, I, doc. 209 din 1527 Martie 15, când, la împărțirea moșiei lui Tofan, satul nu mai apare, deoarec, vezi și DIR, XVI, I, doc. 402 din 1546 Aprilie 2 când satul este împărțit între Anca și Irina, fetele Ilenei. Aceasta cumpărase satul de la nepoții lui Tofan.

⁴¹ Ce au fost înmormântați la nord de Cișmeaua Holmului. Informație Const. N. Popa.

⁴² Înhumati la Râpa Bugăniței. Informație de la Gh. I. Onciu.

Între 1935 – 1945, alunecări masive de pământ distrug 1/3 din sat (partea de est), locuitorii acestei părți mutându-se pe o altă vatră, spre sud, la Râpa Bugăniței⁴³. (vezi *Tabloul nr. 4*)

Dacă pe cei de la Râpa Bugăniței îi considerăm a fi un (nou) cartier al satului, ne întrebăm, privind vetrele anterioare, când au fost vetre dicotomice și când roiri? Se poate obiecta că prin roire se înțelege desprinderea unui sat nou din altul mai vechi.

Încercăm, succint, să analizăm destinul unui alt sat în care se regăsesc, cert, atât elementele dihotomiei cât și cele ale “roirii”, Slobozienii⁴⁴ ce ia ființă în sec. VII/VIII, la VNV de actualul sat Dumeștii Vechi. În sec. VIII/DX se mută pe două vetre dihotomice; una în actualul sat Dumeștii Noi⁴⁵, alta la 1,5 km. N de aceasta lângă pâraul Suhuleț. Ultima va fi locuită sporadic, iar din sec. XVI/XVII va rămâne doar vatră de prisacă și iese din atenția noastră, iar cea dintâi a fost părăsită pentru circa un secol, apoi a fost locuită aproximativ un mileniu, a purtat numele de Slobozienii de NV. Satul acesta fiind atestat documentar la 1591⁴⁶, a fost cumpărat, moștenit și vândut de mai multe ori, trecând în ianuarie 1783 de la Safta, văduva lui Ilie Gându, la “Mănăstirea Sfântului Spiridon” din Iași. După exproprierile efectuate în 1864 se mută pe vatra satului Dumești căruia îi aduce denumirea de Satul Vechi sau Dumeștii Vechi.

Cealaltă vatră dihotomică a purtat numele de Slobozienii de SE. Satul atestat la aceeași dată, moștenit de vechea familie de boieri Huhulea de la mai vechea familie boierească Tăutu⁴⁷, va fi cumpărat de marele vistier Iordache Cantacuzino la jumătatea sec. XVII și va ajunge în ianuarie 1761 în posesia Epitropiei Spitalului Sf. Spiridon din Iași, după care, numeros populat și mult extins, se va contopi cu alte sate dând naștere actualului sat Dumeștii (Noi).

Dacă în sec. VIII/DX, vechiul sat își părăsește (pentru un secol) vatra dând naștere unui proces de dicotomie, un secol mai târziu (DX/X), va repopula vatra inițială. După 1591 intră în posesia unor proprietari diferiți, aceștia împărțind satul și moșia ce nu mai au nimic în comun în afară de nume. După 1783 cele două moșii ajung iarăși la un loc în moșia Epitropiei Sf. Spiridon, dar “retrograde” la rangul de tarlale ale moșiei Dumești. La finele sec. XIX nu mai existau ca sate, fiind contopite în Dumeștii (Noi) și Dumeștii Vechi. În numeroase alte sate se întâlnesc situații asemănătoare.

Ne punem firesc întrebarea (fără a-i răspunde) dacă a fost dicotomie ori roire? Sau, poate, amândouă? (vezi *Tabelul nr. 3*).

Din documente nu rezultă când și cu ce populație a fost colonizat satul, de a primit numele Slobozienii.

Relații de înrudire între sate. Ascendente, descendente și evoluări colaterale.

Ne-am întrebat adesea cum am putea afla care moșie, dintr-o zonă oarecare, este moșie “bătrână” și care nu? Sau, cum putem stabili că moșiile “b”, “c”, “d”, provin din moșia mamă-mată “a”? Și, astfel, locuitorii satelor aflate pe ele descind din strămoși comuni?

Asemenea întrebări au primit “răspuns” doar în urma efectuării a sute de periegeze amănunțite în toată zona aflată în studiu, precum și în urma aprofundării informației culese din “planurile” de care am dispus. În urma cercetărilor arheologice

⁴³ V. *Tabloul nr. 4*.

⁴⁴ Sat aflat pe raza comunei Dumești, jud. Vaslui.

⁴⁵ În jurul locuințelor lui Maria Secuianu și Gh. Frunză.

⁴⁶ DIR, XVI, II, p. 464, doc. 570 din (1590 Septembrie 1 – 1591 August 31).

⁴⁷ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, V, I, p. 23.

efectuate am reușit să stabilim de când până când s-a locuit într-un anume loc, dacă locuirea a fost continuă, sau în ce secole s-a locuit, când a fost mai intensă, etc.

Sintetizând toate datele de care dispunem (inclusiv cele din documente), am încercat să transpunem grafic, în spațiu și în timp, evoluția a două dintre cele mai vechi sate și moșii, din sec. VII/VIII până în sec. XIX/XX. Cele două moșii pe care le-am luat în studiu sunt Țibăneștii (Buhlei) de pe Gârbovăț și Slobozienii de pe Bârlad. Prima a fost atestată documentar la 1399 Noiembrie 28⁴⁸, a doua la 1591⁴⁹.

Din cercetările noastre rezultă că satele (și moșile) evoluează lent. Au și ele ca și oamenii "ascendenți", "descendenți" și "rude colaterale". Această constatare ne-a sugerat întocmirea unui "arbore genealogic", o "spiță de neam". (vezi *Tabloul nr. 5 și Tabloul nr. 6*)

În acest "tablou", în stânga sus, este înscris "satul matcă", cel mai vechi, din care presupunem că au "roit" celelalte. Satele „descendente” se vor situa spre dreapta și tot mai jos, în ordinea descreșterii a vechimii. În partea cea mai de jos înscrinem satele cele mai tinere, cu doar un secol de existență⁵⁰. La ultimul rând ajung doar satele existente la finele secolului XX. Sub numele fiecărui sat înscrinem secolele între care, probabil, acesta a existat⁵¹. Am constatat că unele sate, de-a lungul secolelor, sunt mai "prolific" decât altele, întocmai familiilor omenesti.

"Rude colaterale" sunt "sloboziile" și satele formate din țigani eliberați de pe moșii. Pentru zona noastră este tipic satul Mănăstirea⁵², format din rutenii veniți din Galiția, așezați pe moșia Schitul Nacului. Tot din Galiția au venit și rutenii stabiliți la Dumești. Alte detalii, pe care le-am considerat necesare, au fost înscrise în partea de jos a tablourilor.

Așa cum aminteam anterior, în cele două tablouri (nr. 5 și nr. 6) am prezentat evoluția în timp a satelor ce au luat ființă pe cele două moșii "bătrâne" Țibăneștii (deveniți din sec. XVIII ai Buhlei⁵³) și Slobozienii⁵⁴.

Continuăm cu prezentarea a șase schițe care reprezintă evoluția în spațiu a moșiei bătrâne Țibăneștii. Fiecare din ele acoperă câte 2 secole, din sec. VII/VIII până în sec. XIX. Schimbarea amplasamentului, pe hartă, nu este o greșală; de-a lungul secolelor am urmărit situarea vetrei principale, de ex. Crăeștii. Numeroase explicații se găsesc în notele de subsol al fiecăruia dintre tablourile la care ne-am referit mai sus. După acestea vom prezenta tabloul nr. 6 și alte șase schițe ale moșiei bătrâne Slobozieni.

Aici venim cu precizarea că, în a doua jumătate a sec. XIX, sate ca Meleșcanii, Marcovicenii, Slobozienii de SE (împreună cu altele) vor dispărea în vatra actualului sat Dumeștii (Noi). Satele Borăștii, Dumeștii (foști Andriești), Slobozienii de NV se vor contopi în Dumeștii Vechi, iar Valea Mare se va așeza, treptat, pe seliștea Borăștilor.

Considerăm necesară o explicație la cea de-a 12-a hartă. În ea sunt înscrise patru vetre ale Dumeștilor. Dacă Dumeștii Noi și Dumeștii Vechi nu necesită alte precizări,

⁴⁸ DRH, A, I, p. 12-13, doc. 9 B.

⁴⁹ V. nota 51.

⁵⁰ Pentru satele înființate după 1772 am preluat informațiile necesare și din I.F.R.Iș., op. cit. I₁₊₂, 1772-1988. **Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale**, București, 1991, 1992.

⁵¹ Pentru a nu complica informațiile, am luat în considerare o singură vatră.

⁵² Sat în comuna Dagâta, jud. Iași.

⁵³ Ștefănescu S., Precizări cu caracter istoric privind moșia Țibăneștii Buhlei, în *AMM*, XXI, sub tipar.

⁵⁴ Nu susținem că informațiile cuprinse în tablourile nr. 5 și 6 sunt exacte 100%, mai fiind necesare numeroase periegeze, în satele necercetate încă (sau cercetate incomplet).

celelalte două vetre aparțin aceluiași sat: Dumeștii (fost Andriești), situat inițial la N de râul Bârlad. Acesta și-a vândut moșia vel-vistiernicului lordache Cantacuzino. Urmașii săi i-au obligat, pe la jumătatea sec. XVIII, să-și mute satul la sud de râul Bârlad, pe versantul împădurit de la est de Dumeștii Vechi și la nord de punctul Țupura.

De altfel se observă, pentru întreaga zonă cercetată, că de la sfârșitul sec. XVII marii proprietari⁵⁵ scot multe din satele pe care le-au cumpărat de pe vetrele lor, mutându-le în pădure⁵⁶. Luau asemenea măsuri deoarece le produceau pagube în tarlalele cultivate. Apoi noii proprietari le transformau seliștile, aflate pe terenuri arabile, în loturi de cultură. Pe locul acestor sate mai rămăneau uneori o stână, o cireadă de vite, ori o prisacă-două.

Satele se mai mutau și de bună voie, odată cu începutul sec. XIX, după trasarea drumurilor mari. Lângă acestea, proprietarii înființau cârciumi, hanuri, mori, etc.⁵⁷

Aprecieri privind aspectul demografic.

După ce am prezentat "spițele de neam" ale satelor de-a lungul secolelor ca și situarea în spațiu a acestora, găsim necesară efectuarea unei estimări a gradului de populare a zonei cercetate de la înființarea primelor așezări până în secolul XIX inclusiv.

Pentru un plus de obiectivitate am folosit toate informațiile arheologice și istorice de care dispunem, apelând când a fost necesar și la unele date din **RAI**ș ca și din **RAV**s. Facem referiri la toată zona cercetată de noi.

Cu precizările astfel obținute am întocmit tabloul nr. 7. În acesta notăm numărul de sate de la înființarea lor și până în sec. XIX, în toate secolele în care există.

Tabloul nr. 7

Sate existente (în zonă) în secolul...

Secolul	VII/VIII și VIII	VIII/IX și IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
Nr. sate existente	8	17	20	23	25	29	33	38	43	48	50	55
Nr. sate înființate	8	9	3	3	2	4	4	5	5	5	2	5

Analizând datele mai sus, rezultă (cu aproximație) un spor demografic de cca. 9-15 % pe secol, excepție făcând sec. VIII/IX care prezintă un procent de creștere de cca. 112 % ! Deși admitem oarecare nesiguranță în rezultatul cercetărilor noastre, totuși un fapt este cert, neîndoielnic sporul demografic din sec. VIII/IX nu se justifică în raport cu toate secolele ce îi urmează. Presupunem că a fost o perioadă de timp liniștită, fără epidemii. Nu este deloc exclus să fi fost rezultatul unui aport consistent de populație din afară.

În acest sens credem că poate fi acceptată ideea că din sudul mai populat a Moldovei (dintre Siret și Prut) numeroase grupuri de săteni au migrat în susul apelor mai mari, îndesind populația din bazinul superior al râului Bârlad și până în valea

⁵⁵ În cazul nostru vom aminti doar pe cel de al patrulea lordache Cantacuzino (Pașcanul), apoi Epitropia Spitalelor Sfântul Spiridon din Iași (de aici Spiridonia).

⁵⁶ Ex.: Țigăneștii, Cliceștii, Dumeștii (fost Andriești). În pădure, proaspeții clăcași trebuiau să defrișeze vegetația forestieră pentru a-și face locuri de case și grădini.

⁵⁷ Ex.: Rângoia, Hodoreni, Marcovicieni, Leucașeni, Dumeștii. V. și R. Roșetii, *op. cit.*, p. 108.

Bahluiului și în Bazinul inferior al Jijiei, unde existau suprafețe întinse de teren, slab sau deloc locuite.

Informațiile prezentate în capitolul 5 ne-au sugerat concluzii de maximă importanță pe care le susținem fără rezerve. Astfel:

a) Apreciem că, cel puțin pentru Moldova de mijloc, începând cu secolele VII/VIII, de atunci de când în zona cercetată de noi au apărut primele sate (din care unele există și astăzi) considerăm că acestea au constituit "mugurii" din care în sec. VIII/IX⁵⁸ s-au dezvoltat limba și obiceiurile române.

Așadar, etnogeneza română apreciem că a avut loc între secolele VII/VIII – IX. La începutul sec. IX ea fiind în linii mari, încheiată.

b) Din sec. VII – VIII/IX se pare că datează aproape toate toponimele, locale de sorginte slavă, în primul rând cele privind rețeaua hidrografică.

c) Considerăm că primele obști ale satelor s-au încheiat la începutul sec. IX, iar spre mijlocul celuiiași secol putem vorbi de asocieri de obști.

d) Apreciem că apariția în Moldova de mijloc a unor organizări teritoriale a satelor, sub forma cnezatelor, împreună cu primii "șefi" militari, a putut fi înfăptuită pe la sfârșitul secolului al X-lea.

Dar, pentru susținerea celor de mai sus, am găsit de cuviință să aflăm, chiar și cu aproximație, care a fost gradul de populare a acestei zone de-a lungul secolelor. Pentru un plus de obiectivitate am folosit două metode de lucru. În primul mod de calcul am înscris pe un grafic numărul de sate (nu de vetre), existent în fiecare secol. Unind cifrele obținute a rezultat graficul nr. 1. Am întocmit apoi graficul nr. 2 schimbând modul de estimare. Aici am avut în vedere mărimea (întinderea în spațiu) a așezărilor și bogăția resturilor materiale (presupunând o locuire mai intensă). Am atribuit trei grade locuirii lor – slabă, medie, intensă – cărora le-am acordat câte 5, 10 și respectiv 20 de puncte. Am totalizat apoi numărul de puncte pentru fiecare secol.

Surpriza a fost să constatăm că ambele grafice, întocmite pe baze diferite, sunt foarte asemănătoare, fapt ce ne-a permis să considerăm că aprecierile noastre au fost destul de obiective, de fundamentate.

Urmărind pe grafic modul de populare al regiunii noastre, observăm că după situația înfloritoare a așezărilor în sec. IV, intensitatea locuirii scade brusc până în sec. VII datorită invaziilor hunilor, slavilor și avarilor. Abia din sec. VII/VIII începe repopularea teritoriului, prezentând totuși două scăderi ale intensității de locuire în sec. XI și XIII, coincidând cu ocupația cumană și, respectiv, cu marea invazie tătaromongolă de la 1241. Începând cu sec. XIV locuirea este tot mai intensă și continuă, așezările omenești se înmulțesc, iar numărul locuitorilor, per așezare, crește.

Zona nu a fost "pustie" niciodată, din Bronzul Mijlociu până astăzi; a avut totuși două depopulări severe în sec. I î.H. – I d.H. și sec. VI – VII e.n. Pentru prima perioadă nu știm căpui fapt s-a datorat depopularea.

De când au apărut, oare, "moșiile bătrâne" ?

Întrebare la care este greu, dar nu imposibil, de răspuns. Pentru aceasta trebuie să apreciem, în timp, de când până când, o moșie poate fi considerată "bătrână".

Deoarece, încă de la începutul sec. XV în documente apar termeni ca "hotarele vechi", "pe unde au folosit din veac", "din veacul veacului"⁵⁹, este de înțeles că acele

⁵⁸ Firește că satele înființate în sec. VIII/IX au contribuit și ele în mare măsură.

⁵⁹ V. notele 1 – 4.

moșii existau de cel puțin două secole (limita maximă a memoriei colective). Ca atare, *vom considera că o moșie este "bătrână" când ea va fi fost delimitată înainte de sec. XIII.*

Dar când au luat ființă cele mai vechi moșii? Încercăm să aflăm răspunsul analizând informațiile furnizate de materialele arheologice recoltate. Datele necesare le găsim în tabelele nr. 2 și 3, în tablourile 5 și 6, ca și în cele două grafice.

Dar, așa cum un sat nu poate exista fără moșie, nici o moșie nu poate exista fără sat. Oricât de mică sau de mare ar fi o suprafață de pământ, nu poate fi considerată a fi moșie dacă nu are niște limite, mai mult sau mai puțin cunoscute, și un sat (constituit chiar și din trei-patru familii) în cuprinsul ei. Deci primele moșii ar fi trebuit să ia ființă odată cu primele sate.

Analizând această relație, sat-moșie, observăm că primele așezări au fost înființate în sec. VII/VIII. Fiind însă așa de rare și mici, iar suprafețele de teren înconjurătoare, uriașe, nu putem vorbi de moșii și hotarele lor. Primii gospodari sosiți (indiferent de unde) au avut grijă să-și aleagă un loc frumos, adăpostit de vânturi reci, cu un curs de apă suficient de important în apropiere. Cât despre trasarea hotarelor terenurilor luate în stăpânire, în mare parte acoperite de păduri virgine, nu constituia o prioritate.

Totuși, un secol mai târziu (VIII/IX), când noi așezări au îndesit, dublând, numărul celor existente anterior, a fost necesară stabilirea unor limite între proprietăți, chiar și "în mare"⁶⁰. Pentru aceasta au folosit limitele naturale, în special culmile de deal și apele.

Cum am arătat mai sus, moșie nu poate fi considerată orice bucată de teren. Ea trebuie să fie bine delimitată, "stălpită cu pietre la cheotori", cu "bouni" însemnați în pădure, pe culmi de dealuri, cu "mobile săpate" amplasate pe versanți și platouri. Ori toate acestea presupun buna cunoaștere a terenului, forțe de muncă și, mai ales, buni, foarte buni "cadaștri".

Așadar, *înființarea celor mai vechi moșii "bătrâne" o putem aprecia ca având loc în două etape distincte. Prima, stabilită empiric de comunitățile locale, în sec. VIII/IX, cu hotare însemnate doar în apropierea așezărilor.*

Pentru cea de a doua etapă, care a trebuit să stabilească hotare precise și echitabile pentru fiecare sat, hotare de veșnică folosință, multe păstrându-se și astăzi⁶¹, a fost necesară înființarea unui organism competent recunoscut de toți locuitorii. Acesta nu a putut fi alcătuit decât din reprezentanții cei mai energici și inteligenți, aleși din și de fiecare sat. Deci putem să-l numim "obștia obștiilor" sau "obștia mare", sinonimă cu o "confederație a obștiilor" aflată pe un teritoriu mai întins, poate pe o întreagă vale. Spre exemplu valea râului Bârlad, de la orașul Negrești, în est, până la izvoarele sale, în vest, cu afluenții săi.

În urma cercetărilor ce le-am efectuat, timp de peste 15 ani, a rezultat că moșiile din zona noastră sunt, în general, de tipul "însurărit". Urmărindu-le limitele în teren și pe hartă am constatat că hotarele și amplasarea în spațiu a tuturor moșiilor constituie o realizare de calitate excepțională. *Un monument de gândire și inteligență, de o echitate indubitabilă.* Toate, fără excepție, au o sursă de apă care le străbate și, în afară de

⁶⁰ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 107-108 "Odată cu înființarea primelor sate, s-a împărțit și pământul între ele, pentru a înlătura gâlceville privitoare la vânat, pescuit și pășunat". H.H. Stahl în *op.cit.*, I, p. 106 afirmă că: ...80,3% din sate existau cu hotarele lor gata trasate înainte de 1383.

⁶¹ V. și H.H. Stahl, *op.cit.*, I, p 97, ...În linii mari trupurile de moșie sunt caracterizate printr-o constanță surprinzătoare, ele rămân neschimbate în ciuda vicisitudinilor istorice, care le fac să treacă din mână în mână.

imensele suprafețe acoperite cu pădure, toate dispun și de terenuri apte pentru folosințe agricole.

Doar suprafețele moșiilor diferă între ele, acordându-se probabil teren în funcție de mărimea așezărilor.

Având în vedere complexitatea și întinderea lucrărilor de fixare a limitelor moșiilor, nu este exclus ca ele să fi durat 50-60 de ani. În acest timp este cu putință să mai fi fost înființate, ici-colo, sate noi cărora să le fi fost necesară delimitarea moșiilor cuvenite, „rupând” din est sau vest terenuri din moșiile alăturate.

Aceste hotare, definitive pentru moșiile înființate până în sec. X, au suferit modificări parțiale atunci când au luat ființă noi sate. Astfel de sate au fost ridicate, de populația existentă, prin “roire” din satele din zonă, dar și în urma sosirii altor grupe de populație din afara zonei. Cea mai veche “implantare” pare a fi cea a unor sate de cumani⁶². După cum ne vom referi și mai jos, se pare că au sosit apoi ostașii maramureșeni, însoțitorii primilor domni ai Moldovei⁶³. Vor urma apoi “sloboziile”, sate formate din galițieni, ori “ungureni”, din afara granițelor Moldovei. În final se vor stabili și numeroase sate de țigani.

Apreciem că cea de-a doua și cea mai importantă etapă a avut loc în sec. IX/X. Cele mai vechi moșii “bătrâne” s-au născut deci prin secolele VIII/IX.

Facem o paranteză, aducând unele precizări unui subiect tratat anterior. S-ar părea că satele mai noi, de ruteni, “ungureni”, țigani, nu au totuși moșie. Nu este adevărat! Aspectul trebuie abordat altfel. Tuturor acestor sate li s-a atribuit “moșia mică”, defalcată din “moșia mare” a satului pe lângă care au fost „acreditați” și, chiar dacă ei nu erau, pe deplin, proprietarii acelor suprafețe de teren, acestea au constituit nucleul viitoarei “moșii mari”, ce va fi creată în urma împrăștiarilor dintre 1864–1945, pentru fiecare sat.

Dar, în urma expropriilor și a împrăștiarilor, moșia satului “X” va rămâne tot moșia aceluși sat cu hotarele vechi, doar regimul proprietății suferind modificări.

Așa ajungem iarăși la concluzia că *așa cum nu poate exista moșie fără sat, nu poate exista nici sat fără moșie.*

Luând ființă noi sate, suprafața moșiilor s-a tot micșorat, acestea au fost divizate mai întâi de-a lungul, apoi în curmeziș. Totuși, unele moșii cu suprafață relativ mică, cu terenuri frământate, acoperite în mare parte de păduri, nu au putut fi divizate, rămânând, de la înființare, secole de-a rândul, cu aceleași hotare⁶⁴.

Multe moșii și-au păstrat hotarele inițiale timp îndelungat, nu însă și stăpânii. Reamintim un exemplu prezentat anterior: cel de-al patrulea Cantacuzino, Ioan, agă, feciorul spătaresii Cantacuzino- Pașcanu (poreclit de săteni “mână moartă”), donează Epitropiei, la 1760 Ianuarie 22, moșia sa, Dumești, moșie în care fuseseră comasate

⁶² Prima “implantare”, pe care o sesizăm în zona noastră, a avut loc în sec. X/XI, când în partea de est a moșiei bătrâne Clicești a luat ființă satul Țigănești, “...ce mai înainte s-au chemat Comăneștii...”, așa cum se spune în uricul de la Ștefan cel Mare. Pe aceasta o considerăm a fi așezare de cumani. Alte implantări: Slobozia, sat de țigani, în moșia Racova; Valea Mare, sat de țigani, în moșia Borăști; Păltinișul și Capul Dealului, sate de țigani, în moșia Băcești, etc.

⁶³ Ex.: Satul Leucușeni implantat în moșia Mălinești, Marcovicenii, în moșia Meleșcani, Mureșii, în moșia Găureni, etc. Ei au acaparat cele mai bune terenuri.

⁶⁴ Ex.: Olășii, Glodenii, Berești, Borăști, Bălușești, Dumbrăvenii. V. și Gh. Ghibănescu, **op.cit.**, VIII, **Documente Racovițene**, Iași, 1914, la p. 86, face observația că hotarele moșiei întărite lui Dan Vameșul la 1400 Februarie 11, erau, la 1912, aproape neschimbate față de cele descrise cu peste 500 de ani în urmă.

fostele moșii Dumeștii, Slobozienii de NV, Borăștii, Cliceștii și Țigăneștii. Dar, la rândul ei, Spiridonia mai cumpără de la Safta (văduva lui Ilie Gându), fată a lui Andronic Cămărașul⁶⁵, comasând în aceeași moșie Dumești, moșiile Slobozienii de SE, Meleșcanii, parte din Leucușeni și Marcovicieni. Așadar, în moșia Dumești dispar 6 – 7 moșii (din care 5 “bătrâne”), ele rămânând doar trupuri, tarlale de moșii.

Un alt aspect ne atrage atenția: observăm că pe hărțile moșiei bătrâne Slobozieni, cu văi largi și dealuri domoale, mai puțin împădurită, între sec. X/XI și XVII nu ia ființă decât un singur sat, Marcovicieni. În aceeași perioadă, pe moșia bătrână și vecină Țibănești, ce are văi mai înguste, dealuri mai înalte și un procent mai ridicat de împădurire, oferind deci localnicilor condiții de mai mare siguranță, iau ființă un număr de 9 sate⁶⁶.

Căutăm explicația. Foamete și epidemii de ciumă puteau fi deopotrivă în satele din amândouă moșiile. Poate au influențat migrația cumanilor, ori cea mongolo – tătarască de la 1241 și cu numeroasele ei reveniri?

În urma sutelor de periegeze efectuate a reieșit că primele așezări⁶⁷ au luat naștere pe văile largi ale apelor mai importante; abia din sec. XII satele încep să se așeze pe văile unor pâraie secundare ori pe platourile înalte⁶⁸.

Cu aceeași ocazie, a cercetărilor de teren, am observat numeroase trasee ale unor drumuri vechi, ca și jidovine care se mai folosesc, ori nu. Coroborând acestea cu seliștile unor foste sate, a rezultat că, în general, drumurile vechi au vârsta satelor pe care le deserveșc. Nu este exclusă nici folosirea unor tronsoane de drum datând din sec. II – VI.

În numeroase cazuri, laturile scurte ale moșiilor erau delimitate de (cu) drumuri. Mai ales acelea situate pe culmile dealurilor⁶⁹.

Încercând să susținem cele afirmate anterior, am procedat la întocmirea unui alt set de 9 hărți (nr. 13-21). Pe acestea am amplasat, începând cu sec. VII/VIII, orice așezare care a fost depistată arheologic. Fiecare hartă “acoperă” o perioadă de 100 de ani din sec. VII/VIII până în sec. XVI. Nu am mers mai departe deoarece satele înmulțindu-se, era tot mai dificilă delimitarea moșiilor lor pe hărți.

Indicații deosebit de prețioase am obținut în urma consultării atente a conținutului unui set de “planuri” (cu toate erorile ce le cuprind), întocmite în sec. XIX și începutul sec. XX⁷⁰.

⁶⁵ Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, V, 2, p. 93-106-109.

⁶⁶ V. hărțile nr.2 – 5.

⁶⁷ Din sec. VII/VIII – X.

⁶⁸ Ex.: satul Suhuleț, com. Tansa, jud. Iași; Pănceștii, Tălpălăii, Poienarii, com. Poienari, jud. Neamț.

⁶⁹ Cercetările noastre confirmă observațiile lui H.H. Stahl (*op. cit.*, I, p. 88) precum că: ... în țară nu s-au făcut cercetări arheologice anume, pentru a controla permanența vechilor sate, a actualelor trupuri de moșii, corespondența lor cu vechiul sistem de drumuri. Și de asemenea la p. 89: Absolut toți cercetătorii dăinuiri organizării teritoriale sunt de acord că aceste structuri teritoriale denotă străvechime. Asemeni la p. 97. Identificarea traseelor satești este o problemă foarte dificilă și interesantă, pentru aflarea satelor inițiale, origine. Este tocmai ceea ce am încercat noi să realizăm.

⁷⁰ Copiile acestor planuri, oferite de prof. Mircea Ciubotaru, sunt următoarele: a) B. Acad., H 2378, DLXXV/12, Planul moșiilor Marcovicieni, Leucușeni, Mălinești, Armășeni, Țibănești (1830 – în fișă); b) Epitropia, VI, plic 7, nr.10, Harta închipuitoare moșiilor Glodeni, Jăgoreni și Mireștii (fără leat și fără lună). (Apreciem anii 1815 – 1820); c) Arh.Stat.București, Planuri jud. Vaslui nr.39, Țibănești – Ibănești, Carp, 1824 Iunie; d) 4.P1.528, Planul moșiei Găureni și o parte din Mirești, ținutul Vasluiului ridicat la anul 1846...; e) Epitropia, VI, plic 4 – M.50, O închipuire proastă de hartă pe patru moșii din care se bănuiește

Cunoscând foarte bine orografia terenului, am asamblat aceste “planuri” și (nu numai), acoperind o suprafață de teren de aproximativ 30 km (N-S) pe 25 km (V-E). Aceasta este situată în treimea mediană a bazinului superior al râului Bârlad în care se găsesc și bazinul mijlociu și inferior al pâraului Gârbovăț, bazinul inferior al pâraului Șacovăț⁷¹, precum și bazinele superioare ale pâraielor Racova și Sternic⁷².

Am obținut astfel o hartă unică a zonei ce ne interesează. Pe ea am însemnat, secol de secol, informația referitoare la subiectul tratat⁷³. Menționăm expres că deși hărțile sunt întocmite la scara de 1/100000, forma generală a moșiilor, orientarea lor în raport cu punctele cardinale, ordinea succesiunilor, de la vest la est și de la nord la sud, sunt exacte, nu am urmărit și nici nu am fi putut urmări, la o asemenea scară, o serie de detalii ale limitelor fiecărei moșii. Acestea fiind adesea cotite, ori părăsind culmile dealurilor coboară pe versanți sau cursuri de apă.

Din prima hartă (nr. 13) facem cunoștință cu apariția primelor așezări omenești și cu orografia generală a terenului. Încă nu putem vorbi de apariția unei moșii.

O dată cu harta nr. 14 apar hotarele, uneori incomplete, oarecum deformate, poate încă în curs de fixare, pentru un nucleu de 8 – 10 moșii cu adevărat “bătrâne” situate în partea centrală a zonei la care ne referim. Aproape toate au ca limită culmea de dealuri ce desparte bazinul râului Bârlad, spre nord, de al afluenților săi Racova și Sternic spre sud, ori dealul masiv al Tansei, ce desparte bazinul hidrografic al Gârbovățului spre vest de cel al Șacovățului spre est.

În jurul acestui nucleu și în limitele lui, în secolele următoare se vor închea viitoarele moșii mamă, moșii matcă, moșii “bătrâne”.

În harta nr. 15, ce prezintă situația existentă în sec. IX/X și X, semnalăm apariția câtorva așezări (Meleșcanii, Terpeștii, Oșeștii) cărora le vor fi delimitate moșiile cuvenite. Se mai observă că prin divizarea în lung apar două moșii noi Meleșcanii, Terpeștii.

Nu se observă dispariția nici unei așezări, existente în secolul anterior, ceea ce atestă că invaziile uzilor și pecenegilor nu au afectat în vreun fel zona noastră.

Dimpotrivă, informațiile oferite de harta nr. 16 (pentru sec. X/XI și XI) certifică că în această perioadă liniștea și existența acestor așezări a fost perturbată. Astfel, așezările de pe moșiile Țibănești (C), Jigoreni, Glodenii, La Țintirim, Țibăneștii (B), Crăeștii și Todireștii au dispărut, iar vetrele cu numerele 60, 75 și 177 au devenit și ele seliști.

Observăm însă apariția a trei așezări (și moșii) noi. Ne referim la Comăneștii – 111, Olășeii – 179 și Armășenii – 33, 35. Toată această tulburare a unei existențe

lipsa a 313 stânceni... Fără dată (Apreciem anii 1785 – 1790); f) Arh.Statlași., H, Pl. 1606, Planul a părții de pământ din trupul moșiei Hodoreni sau Scenete numit și Rangoaia, 1871, proprietatea dl. col. Alex. Millo. E. Vincler; g) Arh.Stat.București, Planuri jud. Vaslui, nr.34, (din) 5 iunie 1838, (Moșiile Răceștii, Todireștii, Drăgeștii, Coticul și Armeneștii); h) Arh.Statlași., Epitropia, I lotămicia moșiei Dumești, ridicată la 1897.III.17 de ing. Gr. Neculcea; i) Epitropia, Planul hotarnic al moșiei Băceștii, propr. Casei Sf. Spiridon, 1909, ing. G. Constandachi, ș.a.

⁷¹ Afluenți de stânga ai Bârladului.

⁷² Afluenți de dreapta ai Bârladului. Toate aceste patru pâraie sunt cursuri de apă importante în zonă.

⁷³ Ea cuprinde integral hărțile moșiei Slobozieni și partea de est din hărțile moșiei bătrâne Țibănești.

aparent liniștite până acum a așezărilor, ca și înființarea celor trei moșii⁷⁴ credem că se datorează invaziei și stabilirii cumanilor în zonă între anii 1040 – 1060.

Secolul XI/XII și XII (harta 17) nu aduce modificări majore în situația existentă în secolul anterior. În partea de vest a zonei noastre se conturează așezări și moșii ca Pânceștii (în N-V), Băceștii și Bozienii (în S-V), Gârcenii și Pungeștii (în S).

Așadar, în vasele masive păduroase, din nord, vest, și sud, încep să apară așezări omenești, iar limite largi, abia însemnate, mărginesc noile moșii ce luau naștere.

În sec. XII/XIII și XIII (harta 18) iau naștere așezările și moșiile Ivăneștii și Suhulețul⁷⁵, în partea de nord, Tălpălăii și Mărmurenii⁷⁶, în partea de vest, iar în centru, din moșia Țibăneștilor (B), se desprinde trupul dinspre est al lui Baico – Băicăuții⁷⁷. Așa cum arătam anterior, acestea, însemnate în harta nr. 18, sunt moșiile cu adevărat “bătrâne”, din zona la care ne referim. Moșiile care vor lua ființă după sec. XIII/XIV prin divizarea celor existente, nu mai beneficiază de acest “rang” și nu mai pot fi numite moșii “bătrâne”.

Și în sec. XIII/XIV – XIV (harta 19) apar câteva așezări înzestrate treptat cu moșii. Nu ne vom referi decât la Leucușenii și Marcovicenii⁷⁸; sate care, după informațiile de care dispunem, apreciem că au fost întemeiate de însoșitorii maramureșeni ai voievodului Bogdan I⁷⁹.

Din harta nr. 20, care acoperă secolul lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, observăm cum din moșia bătrână Jigoreni se desprind Mireștii la est de Găureni (desprinși din aceeași moșie un secol mai devreme). În vest, din moșia Pâncești se desprinde un trup mic, Oneștii; alte moșii la fel de mici erau Bereștii și Rângoia⁸⁰. Apar de asemenea moșiile Cuci, în vest, prin divizarea în curmeziș a moșiei Bozieni; Curseștii, în sud, la est de Dumbrăveni; Iurcăuții, în partea de est, între moșiile Todirești și Negrești.

În ultima hartă pe care o prezentăm (nr. 21), ce acoperă sec. XV/XVI și XVI, ne apare o zonă intens și statomic populată, cu numeroase așezări omenești, multe existând și astăzi. Moșii nou apărute au fost Hovrăeștii, în vest, desprinși de moșia Țibănești (B)⁸¹; moșia Băbușa rezultată prin divizarea în lung a teritoriului Băcești; tot prin divizare în lung, din moșia Todirești a rezultat Răceștii. În partea de nord-est a zonei au apărut moșiile Borăștii (numită și Leontina)⁸² și Grieștii. În centru, fosta așezare Băicăuții a devenit Hodoreni⁸³, în urma cumpărării a 1/2 din moșie (partea de din jos, unde a fost Hodor vataman) de către Petru Brudur.

⁷⁴ Dacă putem admite că locuitorii din Țibănești (C) s-au putut retrage pe teritoriul Olășei, iar cei din Țibănești (B) pe cel al Armășenilor, ambele fiind părți din moșia lor, Comăneștii (așa cum arată și numele), în mod cert pot fi o așezare 100% cumană. Chiar și așa invazia cumană a tulburat grav populația zonei.

⁷⁵ Desprinse din moșiile Țibănești (C) și respectiv Jigoreni.

⁷⁶ Prin divizarea moșiei Pâncești (ce provine din moșia Crăești) și respectiv Oniceni.

⁷⁷ Care, după 1489, va deveni Hodoreni.

⁷⁸ Prima ia 2/3 din moșia Mălinești (partea dinspre est); cea de a doua își atribuie cca. 2/3 din moșia Meleşcani (partea dinspre vest), astfel devenind vecine.

⁷⁹ Se pare că tot din Maramureș au venit și Țiban cu Baico, dar ei s-au așezat în sate ce existau la acea dată.

⁸⁰ Prima ia ființă pe teritoriul Băicăuții, secunda în nordul moșiei Leucușeni.

⁸¹ DIR, A, XVI, I, doc. 320 din 1533 (7041) Martie 12.

⁸² V. Chirica, M. Tanasachi, RAIS, I, p. 209, XXXIX. 4.

⁸³ DRH, A, III, p. 87-89, doc. 47 din 1489 (6997) Ianuarie 22.

După această prezentare succintă a informației cuprinse în hărțile 13 – 21 nu considerăm a mai fi necesară întocmirea altor hărți. Această și fiindcă în sec. XVII a început formarea latifundiilor acaparându-se zeci de moșii de către unii boieri, ori mănăstiri, modificând iremediabil hotarele acestora, strămutând populația, desființând numeroase sate. Încercând să prezentăm situația existentă în sec. XVII – XIX ne-am fi depărtat de obiectul studiului nostru iar plusul de informație adus nu ar mai fi fost de folos. Moșii cu adevărat "bătrâne" nu se mai născuseră de câteva secole...

Nu putem încheia acest capitol fără a face o referire tangențială la masivele și deosebit de documentatele volume ale **Tezaurului toponimic al României**, seria Moldova⁸⁴, în care se fac, printre multe altele, referiri la mii de moșii. Dar, deoarece a fost luată în studiu perioada de după 1772, pentru moșiile (și satele) mai vechi, au apărut, între colectivul de autori ai acestei opere și noi, unele deosebiri de vederi. Nu putem fi de acord că moșii "bătrâne", moșii "tinere" (desprinse din ele), ori tarlale, trupuri, hlize (ale unor moșii), au aceeași origine, același "rang", pe scara vârstei, că adică sunt "sinonime" unele cu altele.

Aducem câteva exemple: nu putem accepta că moșia "mamă" Gârceni (ce ocupa bazinul superior al pâraului Racova⁸⁵), satul de pe ea fiind înființat cel puțin în sec. X/XI și atestat documentar la 1437 Mai 15⁸⁶, este sinonimă cu moșiile satelor Trohan⁸⁷, Racova, Racovița, Slobozia ("fiice" și "nepoate") desprinse din ea de-a lungul secolelor.

Ori că fosta moșie „mamă” Brudurești, de pe Gârbovăț⁸⁸, înființată în sec. XI/XII și atestată documentar la 1469 Februarie 9⁸⁹, este sinonimă cu moșiile Tansa⁹⁰ și Dagăța⁹¹ (cu numeroase alte „descendente”) desprinse din ea, după 4 – 7 secole...

Considerăm că nu pot fi sinonime "mama" cu "fiica", ori "nepoata", așa cum nici "întregul" nu este sinonim cu "fracția".

Nu suntem de acord nici cu atribuirea greșită a calității de moșie, unor trupuri, tarlale, hlize, precum hlizele Dumiter și Tecman ale moșilor Pungești și respectiv Gârceni.

Câteva observații, precizări, corijări.

În măsura în care au tangență cu subiectul tratat de noi, facem unele referiri privind câteva aspecte esențiale, abordate în operele lui H.H. Stahl și R. Rosetti, amintite anterior.

Ambii autori făcând referiri la originea moșiilor, nu pot (și nici nu au avut cum) oferi vreun răspuns plauzibil, considerând că acestea ar fi moșteniri de la romani⁹². Cercetările noastre au ca rezultat cele prezentate până aici.

Două subiecte foarte importante și larg dezbătute de numeroși autori, sunt:

- a) Originea vechilor sate devălmașe (deci și a moșiilor lor), și
- b) Întemeietorii acestora.

⁸⁴ I.F.R.Iș., **op. cit.**

⁸⁵ V. nota 77.

⁸⁶ DRH, A, I, p. 239-240, doc. 170.

⁸⁷ I.F.R.Iș., **op. cit.**, I, p. 952, col. I.

⁸⁸ Afluent mare, de stânga, al Bârladului la Armășeni.

⁸⁹ DRH, A, II, p. 230-231, doc. 156.

⁹⁰ I.F.R.Iș., **op. cit.**, I, p. 1165, col. I.

⁹¹ **Ibidem**, I, p. 332, col. 1-2.

⁹² H.H. Stahl, **op. cit.**, I, p. 86.

Concluziile oferite de minuțioase cercetări arheologice (și istorice) ne permit să susținem afirmațiile făcute de R. Rosetti⁹³; pe cele ale lui N. Iorga, citat de H.H. Stahl⁹⁴, ca și pe cele ale lui Const. Giurescu⁹⁵.

Rezultatele cercetărilor noastre confirmă concluzia la care a ajuns H. H. Stahl, în opera sa (I, p. 6), privind existența satelor devălmașe⁹⁶. Subscriem total la cea mai răspândită teorie qvasiunanim recunoscută, cum că: Satul devălmaș nu ar fi altceva decât o familie crescută, mărită, descendentă dintr-un strămoș unic, erou eponim al satului, care era și proprietarul unic al pământului⁹⁷.

Avem însă foarte serioase rețineri privind teoria lui H.H. Stahl, cum că: Satele devălmașe sunt forme târzii de disoluție ale unor organizații vaste de caracter tribal. În uniunile de triburi ar fi avut loc un proces social invers, mărunțirea ginților din care au rezultat grupe de familii restrânse cu o organizare economică și proprietate individuală⁹⁸.

Așa cum am arătat anterior susținem concluzia lui H.H. Stahl cum că: Delimitarea hotarelor satești poate fi și rezultatul unei înțelegeri între satele însăși⁹⁹.

Subscriem total la concluzia la care a ajuns H.H. Stahl cum că: Satele devălmașe erau piese unitare componente ale marilor confederații de obști. Noi am arătat în cuprinsul lucrării că extraordinara operă de cadastru funciar efectuată prin sec. IX de-a lungul a zeci de ani pentru delimitarea și fixarea hotarelor moșiilor, a fost executată de cei mai destoinici săteni (chiar dacă erau în majoritate analfabeți), reprezentând fiecare sat, constituiți în obștii și obștii de obști¹⁰⁰.

Încheiem dezbaterea numeroaselor aspecte ale acestui subiect prezentând reținerea noastră privind o altă afirmație făcută de același autor, și anume: „...ultimele etape de destrămare ale comunei primitive ar fi avut loc prin sec. VII – IX e. n.”¹⁰¹

Abordăm succint un alt subiect controversat, anume “umblarea pe bătrâni”. Deși H.H. Stahl scrie: “...negăm caracterul de străvechime al sistemului umblător pe bătrâni, pe care îl considerăm o apariție târzie...”¹⁰². Chiar dacă forma “umblătoare pe bătrâni”

⁹³ R. Rosetti, *op.cit.*, p. 169, cum că: Obștia răzășească se trage dintr-un moș comun, care odinioară stăpânea întreg hotarul.

⁹⁴ H.H. Stahl, *op.cit.*, I, este citat N. Iorga la p. 59 cu: Întreg pământul țării la început a fost locuit de țărani liberi, ei au fost creatorii satelor noastre. Iar, la p. 66 reia tot după N. Iorga: “...un sat aparținea odinioară uneia și aceleași familii... scoborătorii unuia și aceluiași strămoș”. Același autor continuă la p. 60: Pământul venea de la strămoșul dintâi și fiecare descendent avea dreptul care-i revenea, funcție de poziția sa în arborele genealogic. Satele devălmașe erau “sate genealogice”, se trăgeau dintr-un strămoș comun.

⁹⁵ H.H. Stahl, *op.cit.*, I, p. 60 citează pe C. Giurescu: “...megieșii dintr-un hotar aparțin mai totdeauna aceluiași neam, sau unor neamuri înrudite”.

⁹⁶ Ele au un caracter de străvechime și s-au născut înainte de întemeierea principatelor autohtone și înainte de apariția documentelor.

⁹⁷ H. H. Stahl, *op.cit.*, I, p. 49-53.

⁹⁸ *Ibidem*. La p. 75 reafirmă că obștiile și hotarele satești pot proveni din teritorializarea și desfacerea triburilor...Continuând în aceeași notă, la p. 101 afirmă: Statele noastre au găsit existență rețeaua hotarelor satești....Operațiunea de distribuie pe sate a urmat dizolvării ginților și triburilor, teritorializându-se pe comune satești.

⁹⁹ H. H. Stahl, *op.cit.*, I, p. 103.

¹⁰⁰ *Ibidem*, II, p. 7 (8).

¹⁰¹ *Ibidem*, III, p. 13.

¹⁰² *Ibidem*, I, p. 67.

a devălmășiei sătești, a fost admisă de toți cercetătorii ca fiind originară și străveche, constituind dovada absolută a teoriei genealogice¹⁰³.

În plus, autorul contestă că devălmășia umblătoare pe bătrâni ar fi de origine răzășească, afirmând că originea ei este boierească, existând cete de boieri devălmași, aflați în indiviziune devălmașă¹⁰⁴.

Ne punem firesc întrebarea de unde vor fi apărut atâtea cete boierești prin sec. IX – XI? Coroborând informațiile oferite de documente cu cele obținute prin cercetări arheologice, rezultă, fără excepție, că satele în sec. IX – XV erau foarte mici, majoritatea neputând avea mai mult de 7-8-10 familii¹⁰⁵. Presupunând că descendenții fondatorului (fondatorilor) unui sat, vechi, puteau avea, după 2 – 3 secole un număr foarte diferit de urmași-moștenitori, la care urma să fie împărțit atât patrimoniul sătesc, cât și veniturile care puteau fi obținute, rezultă clar interesul grupelor de descendenți de a-și delimita cotele-părți ce le reveneau din hotarul sătesc. Acestea trebuind să coincidă cu poziția fiecărui individ în arborele genealogic sătesc. Singura soluție rămânea identificarea și memorarea ascendenților, dintâi, cei mai *bătrâni*, din care se trăgeau. Este foarte posibil ca această evidență genealogică să se fi născut deja, în mintea sătenilor, chiar după primele 4-5 generații. Odată identificați și memorați "bătrânii", sistemul nu mai putea fi părăsit dovedindu-se extrem de necesar. Acest fapt a dus la realizarea bazelor unui sistem juridic de proprietate. Se poate obiecta că "bătrânii", după vreun secol, se puteau uita. Se rezolva, alegându-se dintre urmașii aceluiași "bătrâni", alții mai apropiați, care după 100-150 de ani erau "reactualizați".

Alăturăm concluziile rezultate din cercetările noastre, celor emise de H.H. Stahl privind „Ostașii Maramureșului”¹⁰⁶. Suntem de acord cu prima și a treia parte a constatărilor efectuate de H.H. Stahl, venim totuși cu unele observații. Așa cum am arătat mai sus, presupunem cu destulă probabilitate că fenomenul din cea de-a doua jumătate a sec. XIV a fost prezent și în zona cercetată de noi. Constatările noastre arată că „Ostașii Maramureșului” și-au semnalat prezența în două moduri:

- a) Prin instalarea și luarea în stăpânire a unor sate existente.
- b) Prin luarea în stăpânire a unor părți mari din moșii, înființând noi sate.

În primul caz, ne vom referi la Țiban și fratele lui Baico¹⁰⁷. Satele peste care s-au așezat datau din sec. VII/VIII – Țibăneștii; XI – Armășenii și respectiv XIII – Băicăuții. Pentru al doilea caz, aceiași „ostași maramureșeni” au luat 2/3, partea de vest, a moșiei Meleșcani, înființând satul Marcoviceni; cum și 2/3 din partea de est a moșiei Mălinești, punând bazele satului Leucușeni, pe trei vetre dihotomice. Realizarea a fost bine gândită. Cele două trupuri de moșie luate, aveau hotar comun pe latura lungă. În plus, ambele aveau hotar comun spre nord, pe latura mică, cu moșia lui Țiban – trupul Băicăuții (devenit Hodoreni)...

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ V. și R. Rosetti, *op.cit.*, p. 111.

¹⁰⁶ H.H. Stahl, *op.cit.*, III, p. 154. Ostașii Maramureșului, care au luat în primire Moldova, formează o grupă închisă, constituindu-se politic prin luarea în stăpânire a satelor sub supravegherea domniei. Acest grup, cheag al statului moldovenesc... Tot H.H. Stahl afirmă că: în jurul fiecărui boier titular este și "un neam", fapt ce rezultă din fiecare document. Formula finală subliniază nu doar caracterul ereditar al stăpânirii, ci și caracterul colectiv al întregului grup de neam.

¹⁰⁷ DRH, A, I, p. 12-13, doc. 9 B, din 1399 Noiembrie 28.

Nu suntem de acord cu afirmația că acest grup a devenit "...cheag al statului moldovenesc...". Nu! La acea dată teritoriul Moldovei era populat cu sute de sate, practic nu mai avea "pustiuri", poate restrânse zone "pustiite" pe la 1241. Este foarte posibil să fi fost organizat în cnezate și ocoale, poate să fi avut și vreun voievodat – două, aservit hanului tătar. Organizare ce nu poate fi susținută de documentele ce s-au păstrat.

Un ultim subiect, foarte controversat de toți autorii ce l-au abordat, asupra căruia ne vom expune și noi părerea este: Cine au fost boierii? De unde și când au apărut? Ei stau la originea satelor devălmașe?¹⁰⁸

Cercetările noastre ne-au permis să avansăm câteva ipoteze:

- a) "Boierii" descind din sătenii satelor devălmașe.
- b) Nu credem că putem vorbi de boieri înainte de sec. X.
- c) O mare parte a boierilor a dispărut, prin sec. (XV) XVI, în masa răzeșilor. Încercăm să ne explicăm.

a) Neîndoind boierii s-au selectat, treptat, dintre consătenii lor, care singuri i-au ales ca reprezentanți în conducerea obștilor pe cei mai inteligenți și destoinici fii, ai satelor și obștilor de sate. Cu timpul, prin acumularea de bunuri materiale, atât ca urmare a muncii proprii, cât mai ales prin înlesnirile și recompensele oferite de comunitățile pe care la reprezentau, a apărut tot mai evidentă detașarea lor, pe o treaptă economico-socială superioară, în raport cu consătenii lor.

Acestei categorii sociale i se adaugă aceea a conducătorilor militari ai uniunilor de obștii, care în afară de drepturile lor în hotarul satului, pretindeau și obțineau de la obștie o serie de bunuri și avantaje¹⁰⁹, erau deci boieri în devenire. Devenind puternici și bogați, membri de frunte cu situație privilegiată în obștie, se vor transforma în stăpâni substituind treptat drepturile și atribuțiunile pe care le avea obștia¹¹⁰.

Așadar, după părerea noastră, așa s-au născut, din sânul populației libere și devălmașe, boierii.

b) Datorită faptului că satele noastre, cele mai vechi, au luat naștere în sec. VII/VIII – IX, apreciem că fruntașilor satelor, aleși în conducerea obștiilor, ori prin acordarea de responsabilități militare, le-au fost necesare 3 – 5 generații pentru a aduna destule bunuri, pentru a urca pe o treaptă superioară în societate, pentru a se detașa evident de restul sătenilor, pentru a deveni "boieri".

Ajungem astfel al concluzia că abia din sec. X, poate în a 2-a jumătate a sa, putem vorbi de "boieri" drept o nouă clasă socială.

c) Studiind numeroase documente datând din sec. XV și XVI, am observat și noi, că în multe sate, boierii formau cete numeroase, cărora le reveneau cote – părți tot mai mici din hotarul sătesc. Era normal ca ajunși în această situație, numeroșii descendenți ai boierilor să se contopească cu masa răzeșilor. Redăm un singur exemplu, din cele numeroase existente în documente, reluându-l după H.H. Stahl¹¹¹.

La 1553 se vând părți din satul Glodeni, și anume: "...din giunătațe a patra parte a satului, a cincina parte...", pe preț de 600 zloți tătarăști, "...din giunătațe a patra parte de sat de Glodeni a zăcia parte...", cu 300 de zloți.

¹⁰⁸ H.H. Stahl, *op.cit.*, III, p. 184, 225.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 58.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 59.

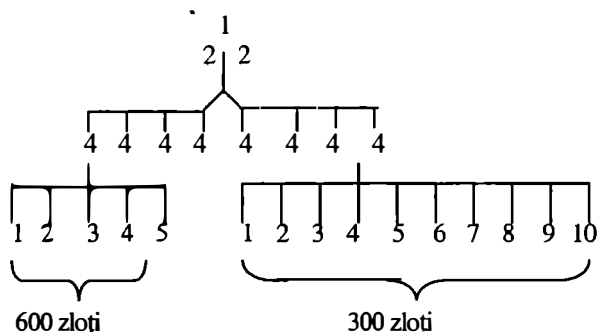
¹¹¹ *Ibidem*, p. 169.

Din act nu rezultă, direct, că este vorba de 1/40 sau 1/80 din hotarul sătesc, ci se enumeră fracționările succesive. Satul umbla pe două jumătăți, aceasta fiind singura despărțire în părți egale valabilă pentru întregul sat. Ne întrebăm firesc, ce fel de stăpân al hotarului sătesc – boier, mai era acela, în Glodeni, dacă averea lui (funciară) mai valora 15, respectiv 3,75 zloți ?

La p. 184¹¹², H.H. Stahl afirmă că: "...formarea unor cete atât de mari, de certă origine boierească și de formă genealogică, constituie un fenomen Moldovenesc specific local...el a servit ca temei pentru o teorie, pe vremuri unanim acceptată, care afirma că aceste cete boierești devălmașe ajung a fi cete răzășești și că deci aici ar fi de căutat originea satelor devălmașe libere."

Referitor la teoria de mai sus, H.H. Stahl scrie: "...această boierime sărăcită nu dă naștere unei țărâni libere ci, decăzând, se scufundă în ea, topindu-se în masa acestei clase sociale preexistente"¹¹³.

Subscriem total la concluzia emisă de H.H. Stahl. Revenind la modul de departajare a proprietății din satul Glodeni, prezentăm schematic situația la care ne-am referit mai sus.

În încheiere subscriem la cele scrise de H. H. Stahl: "...prezentul nu este decât capătul final al unei dezvoltări trecute..."¹¹⁴.

Este cert că în sudul Moldovei (actuale), de la Vaslui în jos, toate așezările omenești au luat ființă cu 50 – 80 de ani mai devreme decât cele amintite de noi în lucrarea de față.

Données sur "des vieux domaines" Résumé

"Les vieux domaines", un terme présent dans nombreux documents médiévaux, émis des chancelleries des voïvodes Moldaves, on a déterminé de trouver un réponse crédible.

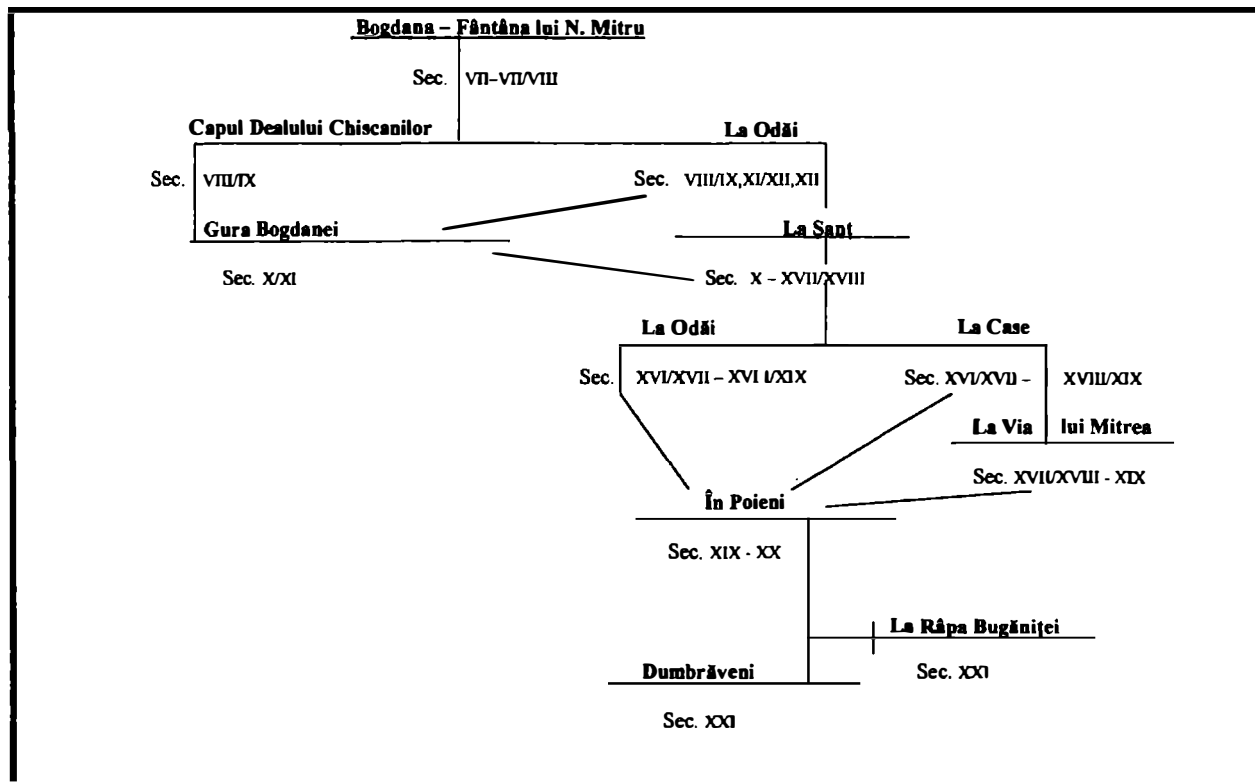
Après la présentation de la zone cherchée, l'auteur essaie de démontrer qu'il n'a pas existé village sans domaine, mais ni domaine sans village. L'auteur se base sur des recherches archéologiques propres. Et puis on analyse des relations d'entre villages et l'évolution de ces dans le temps, mais aussi les aspects démographiques. L'auteur démontre que des vieux domaines ont une grande ancienneté, datant des VIIIe/IXe siècles et XIIIe siècle.

¹¹² Ibidem, III.

¹¹³ Ibidem, III, p. 225.

¹¹⁴ H. H. Stahl, op.cit., III, p. 423.

Tabloul nr. 4

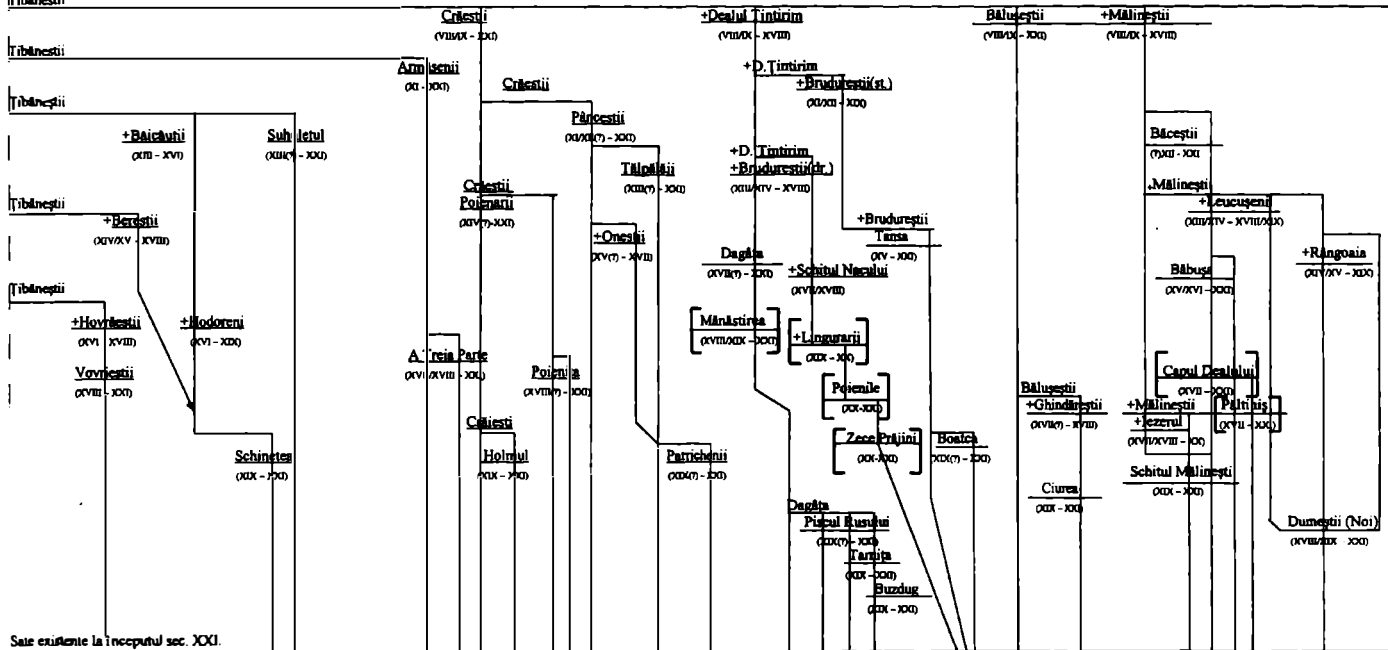
Satul Dumbrăveni*Vetrele satului și secolele în care au fost locuite*

Tablou nr. 5

Tribănești (Buhlei). (sat și moșie) – „spita de neam”. Un sat prolific, cu o moșie mare.

(Sec. VI(VTD) - XXX)

Ribulneshii

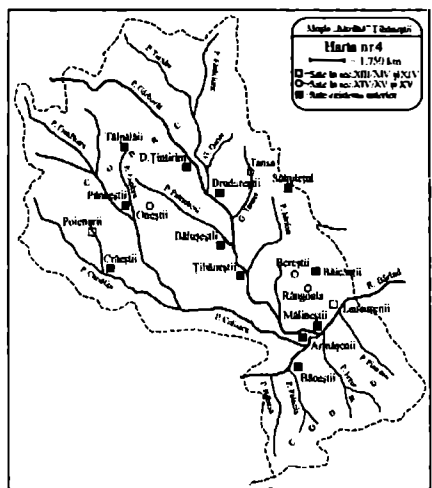
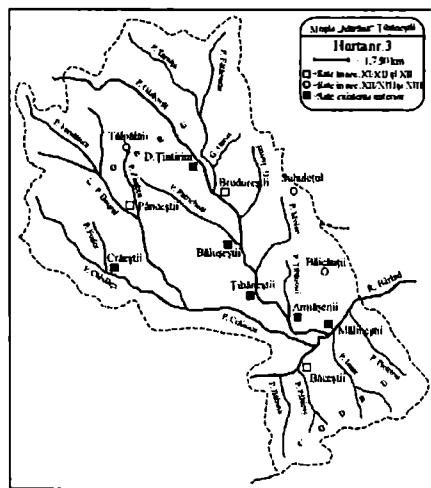
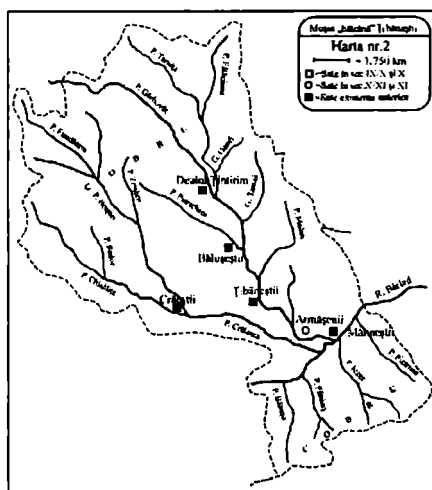
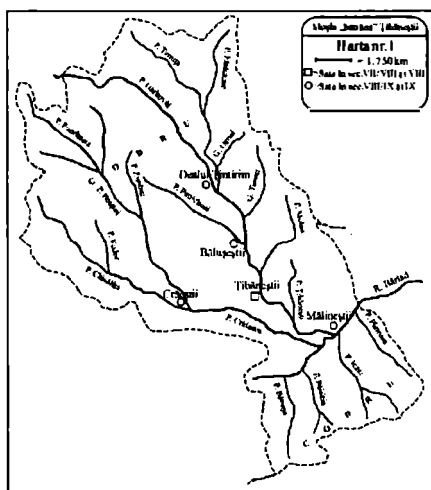

Sate existente la începutul sec. XXI.

Note:

- [illegible]

Moșia “bătrână” Țibăneștii

Sate existen te anterior

Sate în secolul XII / XIII și XIII

Sate existente anterior

Sate în secolul XVI /XVII și XVII

Sate existente anterior

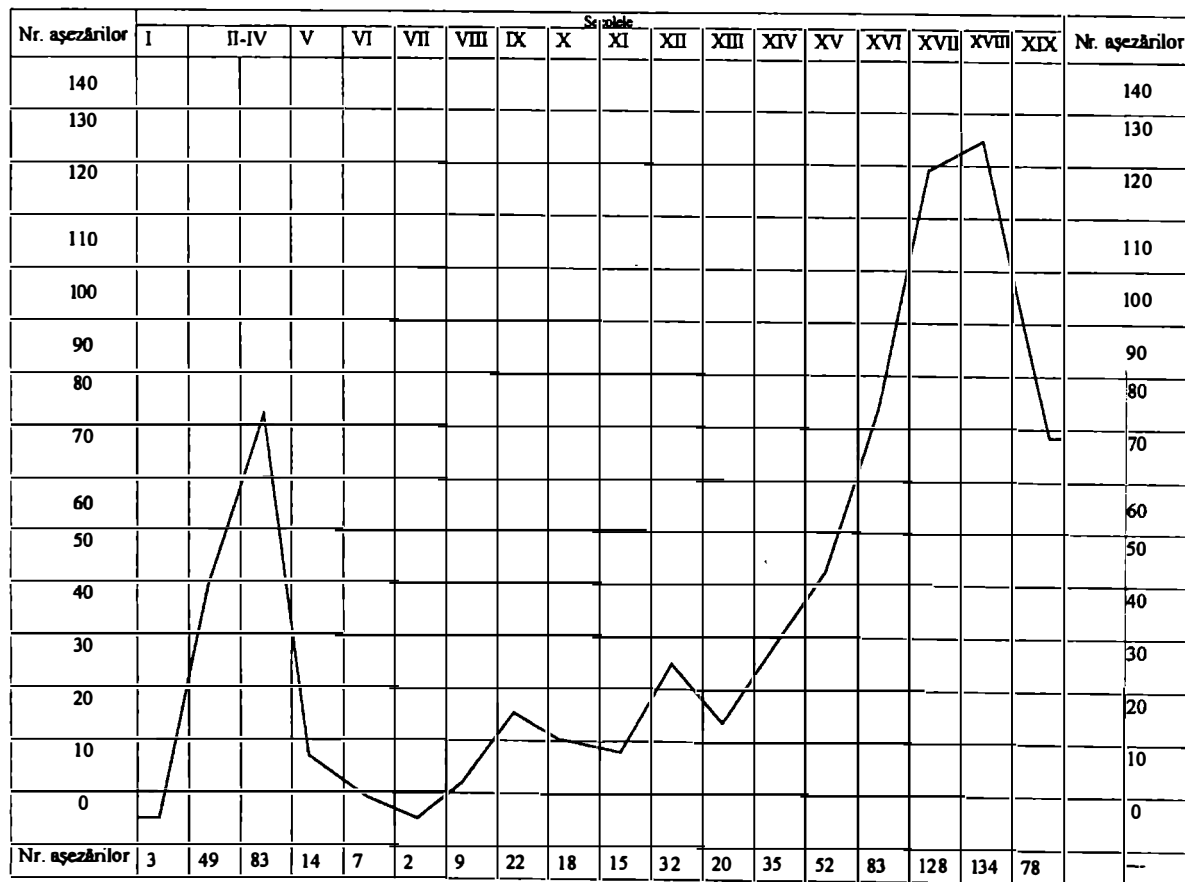
Sate în secolul XIV /XV și XV

Sate existente anterior

Sate în secolul XVIII /XIX și XIX

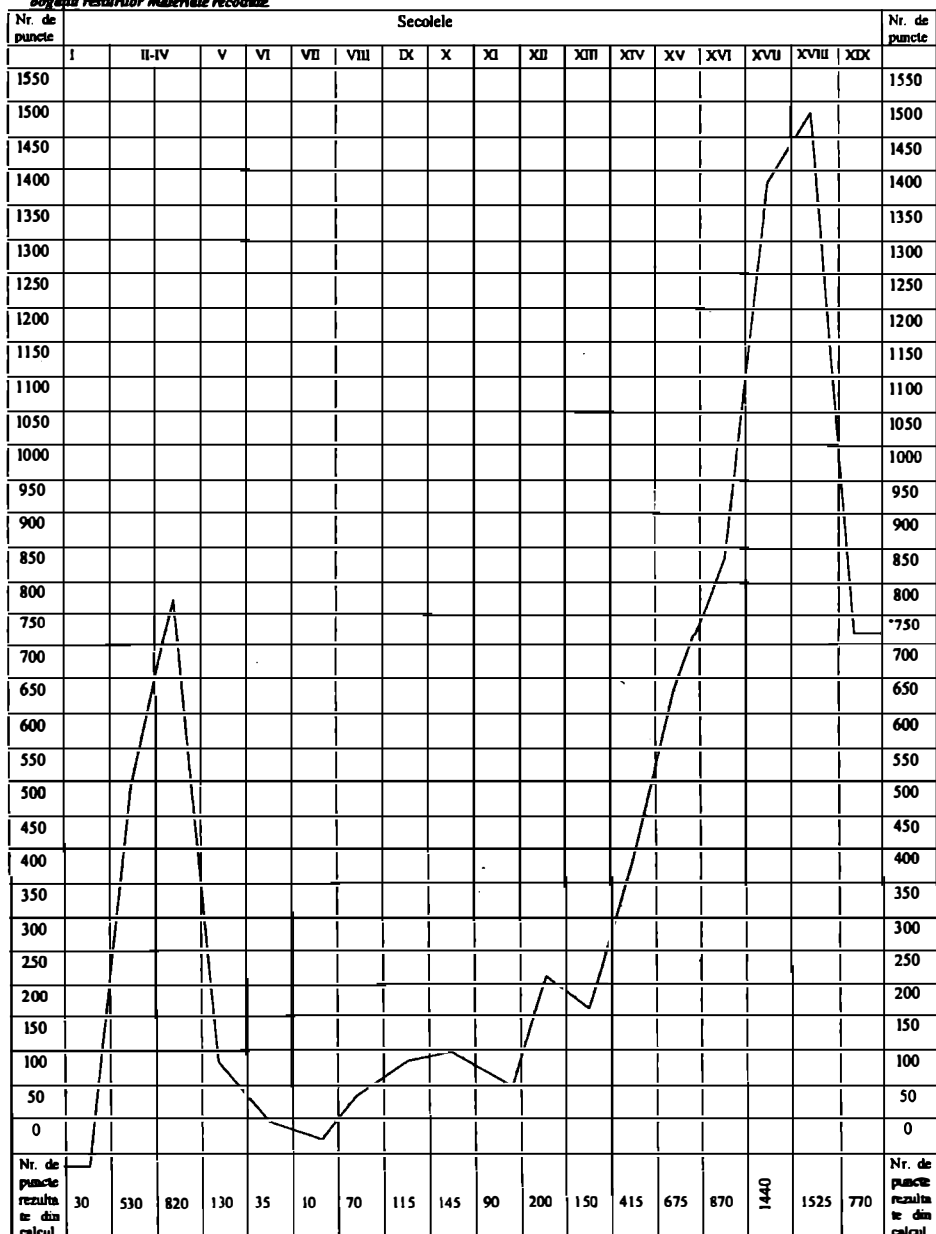
ce reprezintă, cu aproximație, gradul de populare a zonei cercetate, între secolele I-XIX inclusiv, estimat după numărul de așezări descoperite. *

* Nu am luat în calcul necropolele plane sau tumulare, morile de apă, cuptoarele de olar.

Graficul nr. 2

ce reprezintă, ca aproximare, gradul de populație al zonei cercetate, din sec. I-XIX inclusiv, estimat după întâlnirea în spațiu a așezării și bogăția resturilor materiale recoltate.

* Începând cu sec. XIX așezările, mănăstire și răspândite, se regrupează la noile drumuri comerciale, pe lângă crăișii și rătăcirii, ori sunt comasate de acaparatori aișezor de rătăcirii, deci nu este un semn al depopulării zonei.

